

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΝ/ΜΟ: ΧΙΝΤΖΙΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΥ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1199079

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ, ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ
ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ INTERNET: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
ΤΩΝ ΖΑΠΑΤΙΣΤΑΣ.

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΛΑΛΙΩΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

ΜΠΙΛΑΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΒΟΛΟΣ 2003 – 2004

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.:	4267/1
Ημερ. Εισ.:	29-12-2004
Δωρεά:	Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός:	ΠΤ – ΙΑΚΑ
	2004
	XIN

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παγκοσμιοποίηση έχει ενταχτεί στο καθημερινό μας λεξιλόγιο τις τελευταίες δεκαετίες κι αποτελεί ένα από τα κεντρικότερα θέματα των πρώτων ετών της νέας χιλιετίας που διανύουμε. Είναι ένας όρος που έχει κατακλύσει όχι μόνο την καθημερινή γλώσσα, αλλά και τον τομέα της διανόησης. Και, παρά το γεγονός ότι δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως και με σαφήνεια ακόμη, όλο και περισσότερα γνωστικά πεδία και αντικείμενα περιλαμβάνονται κάτω από την ερμηνευτική του ομπρέλα. Έτσι, όχι μόνο οι οικονομικές και πολιτικές σχέσεις κυριαρχούνται από την διαδικασία και την έννοια της παγκοσμιοποίησης, αλλά και οι κοινωνικές και πολιτισμικές σχέσεις μεταξύ κρατών και κοινωνιών, τα θέματα άμυνας κι ασφάλειας, η τεχνολογία και οι εξελίξεις της, οι νοοτροπίες και οι συνήθειες. Το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής ζωής καθορίζεται από παγκόσμιες διαδικασίες, μέσα στις οποίες οι εθνικοί πολιτισμοί, οι εθνικές οικονομίες και τα εθνικά σύνορα διαλύονται. Σήμερα πλέον όλα θεωρούνται ότι επηρεάζονται από την παγκοσμιοποίηση ή ότι αποτελούν τις συνέπειές της.

Η παγκοσμιοποίηση είναι μια αντικειμενικά υπάρχουσα τάση που γίνεται αντιληπτή κυρίως με την ανάπτυξη και τη εφαρμογή νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών (internet, τηλεπικοινωνίες, δορυφορικά δίκτυα), οι οποίες παίζουν σημαντικό ρόλο στην σχέση μεταξύ χώρου και χρόνου, συντελώντας στην χωρική «κατάρρευση» του πλανήτη και στην χρονική «συρρίκνωσή» του. Με έναν τρόπο ανάλογο της συζήτησης που κάνει ο B. Anderson για την σχέση μεταξύ έντυπου καπιταλισμού κι έθνους, οι τεχνολογίες αυτές που είναι παγκόσμιες έχουν οδηγήσει στην διαμόρφωση της αντίληψης ότι ο πλανήτης μας είναι ένας μοναδικός χώρος τον οποίο μοιράζεται όλη η ανθρωπότητα· κι όχι μόνο είναι εφικτή η μεταφορά πληροφοριών σε όλο τον πλανήτη, αλλά και ιδεών και εικόνων. Η ανθρωπότητα φαίνεται πως έχει φτάσει στο σημείο να μοιράζεται ένα κοινό πεδίο πολιτισμικών συμφραζομένων. Ο όρος «παγκοσμιοποίηση», λοιπόν, αποδίδει με ορθό τρόπο μια κυρίαρχη, πολύμορφη και πολυειδή τάση ανάπτυξης του παγκόσμιου συστήματος που βρίσκεται εν εξελίξει τις τελευταίες δεκαετίες.

Για πολλούς λόγους η παγκοσμιοποίηση αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως οικονομικό φαινόμενο το οποίο έχει καθοριστική επίδραση στην κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική ζωή. Από οικονομικής άποψης σχετίζεται με την υπερεθνικοποίηση κι απεδαφικοποίηση του κεφαλαίου και της βιομηχανίας, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο στις εταιρείες να υπερπηδούν τα εθνικά σύνορα και να μετακινούνται σε όλο τον πλανήτη για να εκμεταλλευτούν την φτηνή εργασία και να δημιουργήσουν νέες αγορές αγαθών και

υπηρεσιών. Άρα, η παγκοσμιοποίηση είναι μια τάση της σύγχρονης εποχής που την αντιλαμβανόμαστε όχι μόνο με τις νέες τεχνολογίες, αλλά και με τις νέες μορφές εργασιακών σχέσεων, με την περιφερειοποίηση, με την τροποποίηση της λειτουργίας των εθνικών θεσμών. Είναι μια διαδικασία κάθε άλλο παρά αφηρημένη κι αποκομμένη από τις εξελίξεις που συμβαίνουν τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

(Στην πρώτη ενότητα της εργασίας σχολιάζεται η σχέση μεταξύ του έθνους-κράτους και των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης,) δηλαδή αν και κατά πόσο ισχύει η επιχειρηματολογία αναφορικά με την εξάρτηση των εθνικών κυβερνήσεων και των πολιτικών δομών των εθνικών κρατών από τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον.¹ Η παγκοσμιοποίηση, όντας μια διαδικασία που προκύπτει από τις τεχνολογικές εξελίξεις και που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον ηλεκτρονικό χώρο για την διευκόλυνση των οικονομικών δραστηριοτήτων, κάνει ευκολότερη την κινητικότητα των κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο. Αυτή η διαδικασία της διασυνοριακής μετακίνησης επιβάλλει την μεταφορά κάποιων κρατικών ρυθμιστικών λειτουργιών σε υπερεθνικούς οργανισμούς. Οι επιπτώσεις αυτών των εξελίξεων είναι ιδιαίτερες εμφανείς στην κυριαρχία και στην αποκλειστική εδαφικότητα που αποτελούν δυο από τα συστατικά χαρακτηριστικά του έθνους-κράτους. Στόχος είναι να αναζητηθούν και να αναλυθούν οι τρόποι και οι πρακτικές που έχουν ως συνέπεια τις συνέπειες αυτές. Τελικά, το εθνικό κράτος υφίσταται το φαινόμενο της απορύθμισης ή της υπονόμευσης προς όφελος της παγκόσμιας οικονομίας; Ποιος είναι ο ρόλος του στο διεθνές σύστημα διακυβέρνησης; Υπάρχει νικητής και ηττημένος; Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης τελικά ενισχύουν ή αποδυναμώνουν το κράτος; Γιατί και πώς οι εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο διαμορφώνουν κι επηρεάζουν την υπηκοότητα, που αποτελεί το τρίτο χαρακτηριστικό του έθνους-κράτους; Είναι επαρκής ο όρος «υπηκοότητα» για να συλλάβει τις αλλαγές που συμβαίνουν διεθνώς; Όλα αυτά είναι κρίσιμα ερωτήματα που, αν απαντηθούν, μπορούν να μας βοηθήσουν να αντιληφτούμε τι σημαίνει παγκοσμιοποίηση, πώς εφαρμόζεται, ποιες είναι οι στρατηγικές της κι αν εν τέλει είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλο τον κόσμο κι ομοιόμορφα.

Η παγκοσμιοποίηση αποδεικνύεται ότι είναι μια πολύπλοκη κι αντιφατική διαδικασία η οποία ταυτοχρόνως εμπλέκει την διαφορετικότητα και την ομογενοποίηση, τον κατακερματισμό και την ενοποίηση, τον τοπικισμό και τον διεθνισμό. Η πραγματικότητα δείχνει ότι δεν ισχύει ολοκληρωτικά και παντού δίχως την παρουσία

¹ Για την ανάλυση και τον σχολιασμό αυτού του θέματος βασίζομαι εξ' ολοκλήρου στο βιβλίο της Σάσκια Σάσσην, *Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Μεταίχμιο, 2001

αντίρροπων τάσεων και αντιφάσεων στην πραγμάτωσή της. Οι κοινωνικές και γεωγραφικές αποστάσεις, όπως επίσης και οι ανισότητες, δεν έχουν πάψει να ισχύουν σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Η κυρίαρχη ιδεολογία του ελεύθερου εμπορίου δεν ευνοεί την συνεργασία, αλλά προωθεί τον ανταγωνισμό. Παράλληλα, οι περιφερειακές χώρες που δεν ανήκουν στον Πρώτο Κόσμο, δηλαδή αυτές που παγκοσμιοποιούνται, υφίστανται συνεχώς ελέγχους και ποινές από τις χώρες του Πρώτου Κόσμου που προωθούν την παγκοσμιοποίηση και που με αυτόν τον τρόπο ενισχύουν τον ρόλο των κυβερνήσεών τους. Επομένως, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης δεν είναι μια δύναμη που έχει άγνωστη προέλευση κι επιβάλλεται ανεξέλεγκτα. Είναι έργο ανθρώπινο που δημιουργήθηκε μέσα από συγκεκριμένες αποφάσεις κι εκφράζει πολιτικές στρατηγικές.

Στον σημερινό κόσμο παρατηρείται το φαινόμενο της συνύπαρξης και της διαπάλης δυο τάσεων, από την μια της παγκοσμιοποίησης, της γενίκευσης σε παγκόσμιο επίπεδο και της ομοιομορφίας των τρόπων παραγωγής και ζωής των ανθρώπων κι από την άλλη του διαφορετικού, του ιδιαίτερου, του τοπικού, που αντιστρατεύεται τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης κι εκφράζεται μέσω της οργάνωσης και της δράσης των νέων κοινωνικών κινημάτων. Τα νέα κοινωνικά κινήματα που στρέφονται ενάντια στην παγκοσμιοποίηση προκαλούνται σε μεγάλο βαθμό και είναι προϊόν του συγκεκριμένου νεοφιλελεύθερου τύπου της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον συναντάμε στα κινήματα εθνικής- κοινωνικής αντίστασης στις σημερινές διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης τα οποία αποδίδουν μεγάλη βαρύτητα στο παρελθόν, αφού το αντιλαμβάνονται ως ένα στοιχείο οικοδόμησης του καινούριου κι όχι ως διαδικασία εγκλωβισμού. Όμως, τι ακριβώς σημαίνει ο όρος «νέα κοινωνικά κινήματα»; Πότε εντοπίζονται χρονικά; Υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός που να μας εξηγεί περί τίνος πρόκειται; Έχουν αυτά τα κινήματα συγκεκριμένα και διακριτά χαρακτηριστικά; Ποια είναι η σχέση τους με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης; Πώς συνδέονται με αυτήν; Ποιο είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που σηματοδοτεί την σχέση αυτή; (Στο πρώτο μέρος της δεύτερης ενότητας της εργασίας γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινημάτων και κυρίως κατά πόσο μπορεί να γίνεται λόγος για ένα μοντέλο νέων κοινωνικών κινημάτων, αλλά και τι προβλήματα προξενεί το μοντέλο αυτό.) Στην συνέχεια γίνεται αναφορά στα κινήματα που αντιστρατεύονται την παγκοσμιοποίηση και ιδιαίτερα για τους τρόπους και τις μεθόδους που ακολουθούν, προκειμένου να εκφράσουν τις απόψεις τους, αλλά και να δραστηριοποιηθούν. Η επικοινωνία με στόχο την συνεργασία φαίνεται πως έχει αναδειχτεί σε έναν βασικό στόχο τους. Τα εναλλακτικά μέσα ενημέρωσης, με τον πρωτεύοντα ρόλο να δίνεται στο ίντερνετ,

είναι ο αρωγός στην επιδίωξη αυτή. Όμως, όπως θα δούμε, υπάρχει μια ιδιαιτερότητα σε αυτήν την χρήση.

(Στο δεύτερο μέρος της δεύτερης ενότητας) χρησιμοποιούμε το παράδειγμα των Ζαπατίστας του Μεξικού, ενός κινήματος αντίστασης στην παγκοσμιοποίηση που χρησιμοποιεί το ίντερνετ και που από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες θεωρείται ότι αποτελεί ένα πρότυπο συσχετισμού μεταξύ νέων τεχνολογιών και νέων κοινωνικών κινήμάτων. Το κίνημα αυτό, που υπερασπίζεται τα δικαιώματα των ιθαγενών της φυλής των Μάγια που βρίσκονται στην πολιτεία Τσιάπας, εκφράζει σθεναρά την αντίθεσή του στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, τις οποίες ακολουθεί η μεξικανική κυβέρνηση. Ο λόγος τους είναι ιδιαίτερος καυστικός αναφορικά με τις στρατηγικές και τις πολιτικές που ακολουθεί η κυβέρνηση της χώρας. Γι' αυτούς το κράτος διέρχεται κρίση νομιμότητας από την πλευρά των πολιτών του κι αντιμετωπίζεται ως εχθρός. Οι ενέργειες του κινήματος τίθενται σε εθνικιστικά πλαίσια. Ακολουθούν πολιτικές ταυτότητας, χρησιμοποιούν παραδοσιακά εθνικά σύμβολα κι εκμεταλλεύονται το παρελθόν τους. Η νέα παγκόσμια τάξη, σύμφωνα με τους Ζαπατίστας, απειλεί με αφανισμό τους ιθαγενείς είτε εξωθώντας τους να ζουν σε κακές συνθήκες διαβίωσης είτε τοποθετώντας τους στο χρονοντούλαπο της ιστορίας και παρουσιάζοντάς τους ως τουριστική ατραξιόν. Όμως, το ίντερνετ, και γενικότερα τα εναλλακτικά μέσα πληροφόρησης, προσφέρει την δυνατότητα επικοινωνίας με ανθρώπους σε όλο τον κόσμο που βιώνουν, με τον δικό τους τρόπο και κάτω από παρόμοιες συνθήκες, τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα γνωρίζουν εκπληκτική ανταπόκριση και επιτυχία λόγω της προβολής τους από τα μέσα αυτά. Σταδιακά το ίδιο το κίνημα αναγνωρίζει τον αποφασιστικής σημασίας ρόλο που μπορεί να παίξει το διαδίκτυο κι αρχίζουν να το χρησιμοποιούν. Όμως, προκύπτει κάποιο νέο στοιχείο με την χρήση αυτή; Αλλάζουν οι στόχοι και οι επιδιώξεις του κινήματος; Αναπαριστά το κίνημα ταυτότητα/ ες αντίστασης ή επιδιώκει να συγκροτήσει νέους δημόσιους χώρους και νέες μορφές κοινότητας; Η διεθνική κοινωνία των πολιτών μπορεί να αποτελέσει την απάντηση στα ερωτήματα αυτά, αλλά και να εξηγήσει το νόημα που έχει προσδώσει το κίνημα στις εναλλακτικές πηγές πληροφόρησης κι επικοινωνίας, ιδιαίτερα του ίντερνετ που πολλοί το ταυτίζουν με την έννοια της παγκοσμιοποίησης.

Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΘΝΟΣ-ΚΡΑΤΟΣ

Η οικονομική παγκοσμιοποίηση αντιπροσωπεύει έναν υψίστης σημασίας μετασχηματισμό στην εδαφική οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας και της οικονομικής- πολιτικής ισχύος. Με την μεγένθυση της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς επίσης με τις νέες τεχνολογίες που συμπεριλαμβάνουν τα τηλεπικοινωνιακά και πληροφορικά δίκτυα, τα οποία έχουν εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο, έχει προκύψει μια ριζική αναδιάρθρωση των θεσμών που παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στις διαδικασίες διακυβέρνησης των σύγχρονων κρατών.² Οι εξελίξεις που συμβαίνουν αναφορικά με την παγκοσμιοποίηση επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του «παραδοσιακού» εθνικού κράτους, δηλαδή στην κρατική κυριαρχία, που βασίζεται στην εθνική ταυτότητα, στην αποκλειστική εδαφικότητα, δηλαδή στην χωρική διάσταση της κρατικής υπόστασης, και στην υπηκοότητα. Παράλληλα, οι θεσμικοί μηχανισμοί που έχουν ως αρμοδιότητα την ρύθμιση της οικονομίας, όπως π.χ. οι κεντρικές τράπεζες και η νομισματική πολιτική, έχουν μετασχηματιστεί εξαιτίας των συνθηκών και των εξελίξεων που συμβαίνουν στο διεθνές περιβάλλον.³ Αυτό που πρέπει να δούμε αρχικά είναι με ποιους τρόπους και με ποιες πρακτικές επηρέασε η διαμόρφωση ενός νέου οικονομικού συστήματος παγκόσμιου βεληνεκούς τα διακριτά χαρακτηριστικά του εθνικού κράτους, ποιες τελικά είναι οι εδαφικοποιημένες και ποιες οι απεδαφικοποιημένες λειτουργίες και διαδικασίες που συγκροτούν την παγκόσμια οικονομία, καθώς επίσης κι αν και με ποιον τρόπο συνέβαλε η οικονομική παγκοσμιοποίηση στην εμφάνιση μιας θεσμικής ασυνέχειας στην ιστορία του σύγχρονου κράτους.

Πρέπει επίσης να δούμε πώς οι διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης επηρεάζουν κι επαναπροσδιορίζουν την αποκλειστική εδαφικότητα των εθνικών κρατών, αλλά και ποιες είναι οι συνέπειές τους στην εθνική κυριαρχία και κατ' επέκταση στο σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο, όπως μας έχει δείξει η ιστορία του έθνους- κράτους, βασίζεται στην ύπαρξη κυρίαρχων κρατών. Προκειμένου να δοθεί μια όσο το δυνατό σαφέστερη και πειστικότερη απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα, πρέπει να αποσαφηνιστεί ο όρος «κυριαρχία» και να εξηγηθεί η έννοια και η σημασία που αποκτά σε κάθε εποχή. Ενώ σε παλαιότερες εποχές είχε ταυτιστεί με την ηγεμονική κυριαρχία που θεωρούνταν ιδιότητα ενός πολύ ισχυρού ατόμου και που του αποδιδόταν από τον θεό, στην σύγχρονη

² ό.π., σελ. 27

³ ό.π., σελ. 28

εποχή και μέσα στα πλαίσια του έθνους- κράτους ταυτίστηκε με την λαϊκή βούληση, δηλαδή με την λαϊκή κυριαρχία. Ιδιαίτερα με το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου η αντίληψη για την κυριαρχία του λαού αποτέλεσε βασική προϋπόθεση για την νομιμοποίηση μιας κυβέρνησης. Από τότε το διεθνές νομικό σύστημα άρχισε να αποτυπώνει τις μεταβολές αυτές της έννοιας της κυριαρχίας. Τόσο στα άρθρα του καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών όσο και στα άρθρα της διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναγνωρίστηκε η ταύτιση της κυριαρχίας με την λαϊκή βούληση και καθορίστηκε ότι η έκφραση της βούλησης του λαού ενσαρκωνόταν με την διενέργεια εκλογών. Παράλληλα, ο ΟΗΕ αναφερόταν στην αρχή των ίσων δικαιωμάτων και στην αυτοδιάθεση των λαών, καθώς επίσης και στην σημαντικότητά τους για την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών.⁴

Η κυριαρχία των σύγχρονων κρατών στηρίζεται σε αμοιβαία αποκλειόμενες εδαφικές επικράτειες και στην συγκέντρωση της κυριαρχίας στα έθνη. Υπάρχουν, βέβαια, συστήματα διακυβέρνησης που βασίζονται σε υπερεθνικούς οργανισμούς και σε αναδυόμενα διακρατικά καθεστώτα. Τα συστήματα διακυβέρνησης δεν συγκροτούνται απαραίτητα ή μόνο σε εδαφική βάση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση κάποιων μορφών συστημάτων που βασίζονται στη συγγένεια. Στις περιπτώσεις νομαδικών κοινωνιών η κυριαρχία δεν έχει χωρική διάσταση. Αλλά και σε άλλες παρόμοιες κοινωνίες που εδράζονται σε συγκεκριμένο χώρο, η σχέση μεταξύ κυριαρχίας κι εδαφικότητας δεν είναι απόλυτη κι αποκλειστική. Βέβαια, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η άσκηση εξουσίας στον σύγχρονο κόσμο συνδέεται άμεσα με την κυριαρχία του κράτους επί των εθνικών του εδαφών.⁵ Ωστόσο, η επίτευξη αυτής της κυριαρχίας δεν ήταν ένα εύκολο έργο. Χρειάστηκε να περάσουν πάρα πολλά χρόνια πολέμων, συγκρούσεων, συμφωνιών, παραβιάσεων, μέχρι να φτάσουμε στο σημείο εθνικοποίησης των εδαφών και διασφάλισης του συστήματος εξουσίας και διακυβέρνησης του σύγχρονου κράτους. Μέχρι τότε υπήρχαν πολλά τέτοια συστήματα, όπως π.χ μοναρχίες, πόλεις-κράτη. Αλλά, ακόμη κι όταν άρχισαν να συγκροτούνται τα εθνικά κράτη, άλλες μορφές διακυβέρνησης προβάλλονταν ως αποτελεσματικές εναλλακτικές λύσεις και σε αρκετές περιπτώσεις έρχονταν σε αντιπαράθεση με την ιδέα του σχηματισμού των κεντρικών κρατών. Όμως, ακόμη και στις μέρες μας υπάρχουν κι άλλες μορφές διακυβέρνησης που στηρίζονται στην απεδαφικοποίηση, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το αραβικό έθνος.⁶

⁴ ό.π., σελ. 36

⁵ ό.π., σελ. 37

⁶ ό.π., σελ. 38

Η νέα γεωγραφία της ισχύος

Ο αγώνας για την αποκλειστική εδαφικότητα και την κυριαρχία υπήρξε έντονος και μακρόχρονος. Τις τελευταίες δεκαετίες αποκτά ιδιαίτερη σημασία εξαιτίας των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης. Όμως, δεν αρκεί η διαπίστωση ότι η οικονομική παγκοσμιοποίηση έχει ως συνέπεια την εξασθένηση της σημασίας του εθνικού κράτους. Σήμερα οι δυναμικές που κινούν την οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν την δυνατότητα να ακυρώσουν την σχέση μεταξύ της εδαφικότητας και της κυριαρχίας που είναι εγγενής στο σύγχρονο εθνικό κράτος, αλλά και στο διεθνές διακρατικό σύστημα. Μπορεί αυτό το γεγονός να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η κυριαρχία και η εδαφικότητα είναι στοιχεία ελάσσονος σημασίας για το διεθνές σύστημα; Προκειμένου να διαπραγματευτούμε αυτό το ερώτημα, πρέπει να εξετάσουμε τις κύριες εκφάνσεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Είναι ευρέως γνωστό ότι σήμερα οι επιχειρήσεις μπορούν με ευκολία να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους πέρα από τα σύνορα της χώρας, στην οποία δημιουργήθηκαν. Πολλοί θεωρούν ότι αυτή είναι η ουσία της παγκοσμιοποίησης. Όμως, δεν είναι μόνο αυτή, είναι πολλές περισσότερες. Οι διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης έχουν συντελέσει στην διαμόρφωση μιας νέας γεωγραφίας της ισχύος, τα συστατικά της οποίας θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε, έτσι ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε πώς επιδρά η παγκοσμιοποίηση στο εθνικό κράτος και στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του.⁷

Το πρώτο από αυτά τα συστατικά στοιχεία της νέας γεωγραφίας της ισχύος αφορά στην στρατηγική γεωγραφία της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή στα πραγματικά εδάφη επί των οποίων αποκτά αντικειμενική υπόσταση μεγάλο μέρος της παγκοσμιοποίησης μέσω συγκεκριμένων θεσμών, διαδικασιών και πρακτικών. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται οι παγκόσμιες χρηματιστηριακές αγορές, οι εταιρείες εκτίμησης της πιστοληπτικής αξιοπιστίας, οι οντότητες των παγκόσμιων κεφαλαιαγορών, οι αγγλικές και οι αμερικανικές νομικές εταιρείες που κυριαρχούν στις διεθνείς επιχειρηματικές συναλλαγές, η GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) και η NAFTA (North American Free Trade Agreement) που με τις διατάξεις τους ρυθμίζουν την κυκλοφορία των εργαζομένων στον τομέα των υπηρεσιών. Το φαινόμενο της γεωγραφικής διασποράς χώρων παροχής υπηρεσιών, εργοστασίων, εταιρειών, γραφείων και αγορών, είναι μια ακόμη πτυχή της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, στην οποία έχει αποδοθεί ύψιστη σημασία, καθ' ότι

⁷ ό.π., σελ. 39-40

φαίνεται πως αφορά κι ανταποκρίνεται στις διαδικασίες διαμόρφωσης της νέας γεωγραφίας της ισχύος.⁸

Το φαινόμενο αυτής της γεωγραφικής διασποράς δεν είναι μονοδιάστατο, αλλά αντιθέτως έχει πολλές εκδοχές. Μια από αυτές τις εκδοχές του φαινομένου στον τομέα της μεταποίησης είναι η *παγκόσμια γραμμή συναρμολόγησης* που αφορά στην κατασκευή εξαρτημάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες στις οποίες το επίπεδο των αμοιβών είναι εξαιρετικά χαμηλό και στην συνέχεια τα έτοιμα πια προϊόντα εισάγονται στις ανεπτυγμένες χώρες για την συναρμολόγησή τους. Οι *εξαγωγικές βιομηχανικές ζώνες* είναι μια άλλη εκδοχή του φαινομένου. Πρόκειται για ένα καθεστώς ειδικών δασμών και φορολογίας που επιτρέπει κυρίως στις εταιρείες που προέρχονται από χώρες με υψηλό επίπεδο αμοιβών να εξάγουν για περαιτέρω επεξεργασία ημιεπεξεργασμένα εξαρτήματα σε χώρες με χαμηλό επίπεδο αμοιβών και στην συνέχεια να τα επανεισάγουν στην χώρα προέλευσής τους δίχως να είναι αναγκασμένες να πληρώνουν δεσμούς για την αξία που προστέθηκε από αυτήν την επεξεργασία. Τρίτη εκδοχή του φαινομένου είναι η ανάθεση εργασιών σε πολλές χώρες του εξωτερικού, που εξαπλώνονται με ταχύτατους ρυθμούς τόσο αριθμητικά όσο και σε τύπους εγκατάστασης. Η υπαλληλική εργασία που ανατίθεται σε εργολάβους στο εξωτερικό αφορά κυρίως στις τυποποιημένες εργασίες εισαγωγής ποσοτήτων ηλεκτρονικών δεδομένων κι αποτελεί μια προέκταση της κοινής πρακτικής των επιχειρήσεων των ανεπτυγμένων χωρών είτε να φτιάχνουν βοηθητικά γραφεία σε διάφορες ημιαστικές περιοχές είτε να αναθέτουν εργασίες σε ιδιώτες που δουλεύουν στο σπίτι.⁹

Η πρακτική της ανάθεσης υπαλληλικών εργασιών στο εξωτερικό και η ιδιαίτερη άνθηση που γνωρίζει σήμερα, προξενεί μια χωρική κατανομή της οικονομίας που υπερβαίνει τα όρια του εθνικού κράτους και τις ρυθμιστικές του δυνατότητες. Σύμφωνα με αυτήν την λογική ο ρόλος του κράτους φθίνει. Με την οικονομική παγκοσμιοποίηση συντελείται μερική αποεθνικοποίηση των χωρών που συμμετέχουν στις διαδικασίες της, δηλαδή και των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων. Κι, ενώ θεωρητικά αυτή η γεωγραφική διασπορά θα μπορούσε να συνοδεύεται από μια επικέντρωση του ελέγχου και της διανομής των κερδών ή, ακόμη, και από την δημοκρατικοποίηση των εταιρικών δομών, στην πραγματικότητα συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Όχι μόνο ολοκληρώνονται σε μεγάλο βαθμό οι εταιρικές δομές, αλλά επιτείνεται η συγκέντρωση των διαδικασιών

⁸ ό.π., σελ. 42-43

⁹ ό.π., σελ. 44

ελέγχου και της οικειοποίησης των κερδών.¹⁰ Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος στο θέμα της κυριαρχίας και της εδαφικότητας του εθνικού κράτους μέσα στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας είναι μείζονες. Αρχικά, με την περαιτέρω παγκοσμιοποίηση των εταιρειών αναπτύσσονται κι εντείνονται οι λειτουργίες τους σε κεντρικό επίπεδο και με αυτόν τον τρόπο αυξάνεται η κρισιμότητά τους, η πολυπλοκότητά τους κι ο όγκος των συναλλαγών. Παράλληλα, απαιτείται η ανάπτυξη διευρυσμένων διαδικασιών διαχείρισης κι ελέγχου στην έδρα της μητρικής εταιρείας. Έπειτα, οι επιτελικές λειτουργίες συγκεντρώνονται με τρόπο δυσανάλογο στα εθνικά εδάφη των ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου. Περιλαμβάνουν τα υψηλότερα κλιμάκια των κεντρικών γραφείων, τις υψηλόβαθμες οικονομικές, νομικές, λογιστικές, διαχειριστικές και διευθυντικές διαδικασίες που είναι απαραίτητες, προκειμένου να λειτουργήσει ένα εταιρικό συγκρότημα που δραστηριοποιείται σε πολλές χώρες. Οι κεντρικές λειτουργίες διεκπεραιώνονται στην έδρα των εταιρειών, ενώ κάποιες άλλες εξειδικευμένες λειτουργίες ανατίθενται σε εξειδικευμένους παροχείς υπηρεσιών. Τα *συγκροτήματα εταιρικών υπηρεσιών* που απαρτίζονται από δίκτυα διαφόρων εταιρειών, αναλαμβάνουν τέτοιου είδους λειτουργίες. Αλλά κι εδώ υπάρχει μια δυσαναλογία όσον αφορά στην συγκέντρωση αυτών των υπηρεσιών. Αυτές συγκεντρώνονται κυρίως στις ανεπτυγμένες χώρες και ιδιαίτερα σε περιοχές που είναι αστικές κι αποτελούν την καρδιά των μεγάλων διεθνών επιχειρηματικών κέντρων.¹¹

Στον χώρο της διαπραγμάτευσης μεταξύ των διεθνών διαδικασιών και της εθνικής κυριαρχίας μπαίνει και το θέμα των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών. Τα μεγέθη των συναλλαγών σε αυτές τις αγορές έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Σημαντικό ρόλο στην αύξηση αυτή παίζουν και τα τηλεπικοινωνιακά συστήματα που καθιστούν δυνατή την άμεση μεταφορά χρημάτων και πληροφοριών σε όλο τον πλανήτη. Όμως, κι εδώ σημαντική είναι η έκταση που έχει πάρει η συγκέντρωση των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών σε συγκεκριμένες πόλεις χωρών με υψηλά επίπεδα ανάπτυξης. Διόλου τυχαίο δεν είναι και το γεγονός της ενοποίησης των χρηματιστηρίων σε παγκόσμια κλίμακα που συνέβαλε στην συγκέντρωση του ογκώδους κεφαλαίου που διακινείται μέσω αυτών. Επίσης, κατέστη δυνατή η κυκλοφορία μέσα σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα και σε ολόκληρο τον κόσμο μετοχών προβαλλομένων μέσα

¹⁰ ό.π., σελ. 45

¹¹ ό.π., σελ. 46-48

από καταλόγους. Αυτού του είδους η αγορά λειτουργεί μέσω ενός δικτύου που έχει αναπτυχθεί μεταξύ πόλεων, οι οποίες ανήκουν σε εθνικά εδάφη.¹²

Στην συζήτηση που έχει προκύψει για την διαπραγμάτευση του ζητήματος για την σχέση μεταξύ οικονομικής παγκοσμιοποίησης κι εθνικού κράτους, το φαινόμενο της νέας γεωγραφίας της ισχύος εξετάζεται σε σχέση με ένα ακόμη στοιχείο που αφορά στην ανάδυση ενός νέου νομικού καθεστώτος ρύθμισης των διασυνοριακών οικονομικών συναλλαγών, δηλαδή κάποιων νομικών καινοτομιών που έχουν παραχθεί και οι οποίες συμπεκνώνουν μεγάλο μέρος της παγκοσμιοποίησης. Αυτές οι καινοτομίες αποδίδονται αρκετά συχνά με τον όρο *απορύθμιση* που για πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες θεωρείται ως κάτι δεδομένο κι ως συνώνυμο της αποδυνάμωσης του ρόλου του κράτους. Οι νομικές αλλαγές αντικατοπτρίζουν μια πολύ συγκεκριμένη εξέλιξη που σε συνδυασμό με την χωρική αναδιάρθρωση μπορούν να σηματοδοτήσουν έναν ριζικότερο μετασχηματισμό της έννοιας της κυριαρχίας και να αναδείξουν νέα περιεχόμενα και νέους χώρους εφαρμογής της κυριαρχίας.¹³ Λαμβάνοντας υπόψη αυτήν την διευκρίνιση του όρου, θα αναφερθούμε στην συνέχεια στις διάφορες νομικές ρυθμίσεις που γίνονται κι αφορούν στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, πάντα σε σχέση με τις έννοιες της εδαφικότητας και της κυριαρχίας του εθνικού κράτους.

Οι εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε διεθνές επίπεδο έχουν την ανάγκη διατήρησης λειτουργιών που ασκούνταν στα πλαίσια του παραδοσιακού έθνους- κράτους, όπως η εγγύηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και η τήρηση συμβολαίων. Όμως, με την ώθηση της οικονομίας κι όχι της κυριαρχίας πέρα από τα σύνορα του εθνικού κράτους οι λειτουργίες αυτές τέθηκαν σε αμφισβήτηση. Έτσι προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας νέων λειτουργιών ή αναμόρφωσης προϋπαρχόντων πρακτικών και καθεστώτων που να ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες. Σήμερα λειτουργούν σημαντικοί νομικοί μηχανισμοί στον ιδιωτικό τομέα και διάφοροι θεσμοί που παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας. Η διεθνής εμπορική διαιτησία είναι η βασικότερη μέθοδος επίλυσης εμπορικών διαφορών. Επίσης, οι οίκοι ελέγχου της πιστοληπτικής αξιοπιστίας κι εκτίμησης των ομολόγων έχουν αναλάβει τον ρόλο του εκτιμητή της αγοράς και το έργο τους έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στην παγκόσμια οικονομία. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι έχουν πρόσβαση στα επενδυτικά κεφάλαια.¹⁴ Όμως, ενώ αυτά τα ρυθμιστικά καθεστώτα και οι διακρατικοί θεσμοί θα μπορούσαν να έχουν πολλές μορφές και περιεχόμενα, στην

¹² ό.π., σελ. 49-50

¹³ ό.π., σελ. 51

¹⁴ ό.π., σελ. 52-54

πραγματικότητα και στην ουσία έχουν πολύ συγκεκριμένη μορφή. Οι χώρες που παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ανάπτυξης είναι αυτές που κι εδώ παίζουν στρατηγικό γεωπολιτικό ρόλο. Τα τελευταία χρόνια στον τομέα των οικονομικών σχέσεων κυριαρχεί η νεοφιλελεύθερη αντίληψη που δίνει έμφαση στο ελεύθερο εμπόριο, στην ελεύθερη αγορά, στην απορύθμιση του κράτους. Είναι, βέβαια, γεγονός ότι η άποψη αυτή για την οικονομία κυριάρχησε στις ΗΠΑ και στην Αγγλία κατά την δεκαετία του 1980 και σταδιακά επεκτάθηκε και στην Ευρώπη. Η ιδεολογική κυριαρχία αυτών των δυο χωρών, και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, οδήγησε στην δημιουργία νομικών καθεστώτων που στηρίζονται στην δυτικότροπη αντίληψη για τον νεοφιλελευθερισμό. Η κυριαρχία των ΗΠΑ στην παγκόσμια οικονομία συνέτεινε στην αμερικανοποίηση του επιχειρηματικού και εμπορικού δικαίου. Σε μια πιο ακραία περίπτωση, θα μπορούσε να υποστηριχτεί η άποψη πως διαμέσου του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) ή της GATT έχουν διαδοθεί οι νεοφιλελεύθερες απόψεις της χώρας κι έχουν επιβληθεί στον Τρίτο Κόσμο και μάλιστα με τέτοιο τρόπο που, αφού αφομοιωθούν από τις κυβερνήσεις των χωρών, προβάλλονται ως εθνικές πολιτικές.¹⁵

Πέρα από τα νομικά καθεστάτα ρύθμισης της παγκόσμιας οικονομίας και τις συγκεκριμένες μορφές που έχουν λάβει, στην διαμόρφωση της νέας γεωγραφίας της ισχύος συνέβαλε και η εικονικοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή η ηλεκτρονική επεξεργασία των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ο ηλεκτρονικός χώρος έχει σήμερα αποκτήσει τεράστια σημασία για την διεύρυνση της παγκοσμιοποίησης. Με την χρήση του επεκτείνεται η οικονομία πέρα από την κρατική επικράτεια και τις κρατικές/εδαφικές δικαιοδοσίες. Με την εικονικοποίηση των δραστηριοτήτων στον τομέα της οικονομίας επηρεάζονται οι χρηματοοικονομικές αγορές και οι αγορές συναλλάγματος, με αποτέλεσμα ο όγκος του συναλλάγματος να φτάνει σε πολύ υψηλά επίπεδα και οι κεντρικές τράπεζες να αδυνατούν να επηρεάσουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το κράτος δεν έχει καμία απολύτως δυνατότητα εμπλοκής σε αυτό το νέο είδος διακυβέρνησης. Ο ρόλος του στην οικονομία έχει αλλάξει κι έχει διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης.¹⁶

Το κράτος εμπλέκεται με πολλούς τρόπους στο αναδυόμενο σύστημα διακρατικής διακυβέρνησης. Είναι ένα κράτος που το ίδιο έχει περάσει από κάποιες διαδικασίες μετασχηματισμού κι έχει συμβάλει στην νομιμοποίηση ενός νέου δόγματος όσον αφορά

¹⁵ ό.π., σελ. 55-56 και 82

¹⁶ ό.π., σελ. 60-61

στον ρόλο του στην οικονομία. Το βασικότερο σημείο αυτού του δόγματος είναι η ολοένα κι αυξανόμενη συναίνεση μεταξύ των κρατών για την περεταίρω διεύρυνση της παγκόσμιας οικονομίας.¹⁷ Ωστόσο, πολλοί είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι το κυρίαρχο στοιχείο του νέου ρόλου του κράτους στην παγκόσμια οικονομία είναι η προώθηση της νεοφιλελεύθερης αντίληψης και μάλιστα σε τέτοιο σημείο που ο ρόλος του να συνιστά θεσμοποίηση της αντίληψης αυτής. Αλλά, υπάρχουν και κάποιοι άλλοι που θεωρούν ότι η συμμετοχή του κράτους στα διεθνή συστήματα συμβάλλει στην αποδυνάμωση της κυριαρχίας του.¹⁸ Το ερώτημα, όμως, που ανακύπτει και που είναι κοινό σε όλες αυτές τις διαφορετικές απόψεις είναι αν τελικά τα νέα υπερκρατικά καθεστώτα και οι θεσμοί συγκροτούν ένα περιβάλλον ευνοϊκό για τα συμφέροντα των μεγάλων εταιρειών, των πολυεθνικών κ.ο.κ κι επομένως υπονομευτικό για την θέση των κρατών. Όμως, οι αντιλήψεις που θεωρούν ότι εν τέλει το κράτος μέσα σε αυτό το νέο περιβάλλον «χάνει έδαφος» είναι προβληματικές, διότι προσπαθούν να περιορίσουν αυτό που συμβαίνει σε έναν δυϊσμό μεταξύ παγκόσμιου- εθνικού: ό,τι χάνει το ένα το κερδίζει το άλλο.¹⁹ Στην πραγματικότητα το κράτος δεν χάνει τον έλεγχο, αλλά επιδιώκει να διαχειριστεί τις αντιθέσεις που προξενούν τόσο οι επιδιώξεις της παγκοσμιοποίησης, για τις οποίες υπάρχει η συναίνεση των κρατών, όσο και το γεγονός ότι τα εθνικά νομικά πλαίσια παραμένουν οι βασικές πτυχές, μέσω των οποίων διασφαλίζονται οι εγγυήσεις των συμβολαίων και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.²⁰

Το εθνικό κράτος και η παγκόσμια οικονομία δεν είναι αμοιβαία αποκλειόμενες λειτουργίες. Οι χώροι που επιλέγονται για την εκπλήρωση των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης βρίσκονται σε εθνικά εδάφη. Οι νέες νομικές μορφές που είναι απαραίτητες για την παγκοσμιοποίηση εφαρμόζονται βάσει μηχανισμών που σε αρκετές περιπτώσεις αποτελούν μέρος του θεσμικού πλαισίου των κρατών. Το εθνικό κράτος δεν μπορεί να κατανοηθεί βάσει του περιοριστικού σχήματος του φθίνοντος ρόλου του. Η μειωμένη δυνατότητα και ικανότητά του να ρυθμίσει πολλούς από τους οικονομικούς τομείς του έγκειται στο γεγονός ότι τώρα πλέον οι επιχειρήσεις λειτουργούν στην σφαίρα της παγκόσμιας παρά της εθνικής οικονομίας. Η συμμετοχή του στην εφαρμογή των παγκόσμιων διαδικασιών συνετέλεσε στον μετασχηματισμό του.²¹ Επομένως, η κυριαρχία και η εδαφικότητα παραμένουν θεμελιώδη χαρακτηριστικά όχι μόνο του εθνικού κράτους,

¹⁷ ό.π., σελ. 62

¹⁸ ό.π., σελ. 65

¹⁹ ό.π., σελ. 66

²⁰ ό.π., σελ. 67

²¹ ό.π., σελ. 70

αλλά και του διεθνούς συστήματος. Βέβαια, έχουν υποστεί μετασχηματισμό κι έχουν μετατεθεί σε άλλα θεσμικά πλαίσια, πέρα από το κράτος και την εδαφική επικράτεια. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η κυριαρχία έχει αποκεντρωθεί και ότι τα εδάφη έχουν μερικώς αποεθνικοποιηθεί, δηλαδή ότι πλέον η σχέση μεταξύ κυριαρχίας κι εδαφικότητας έχει αλλάξει, έτσι ώστε να ταιριάζει με την γενικότερη κατεύθυνση της εποχής μας.²²

Πέρα, όμως, από την εδαφικότητα και την κυριαρχία, η υπηκοότητα αποτελεί το τρίτο θεμελιώδες συστατικό του σύγχρονου κράτους που κι αυτό υφίσταται τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομίας. Πρόκειται για μια νεωτερική έννοια η οποία, μαζί με την έννοια της δημοκρατίας, θεωρείται παράγωγο της Γαλλικής Επανάστασης. Στηρίζεται στο γεγονός ότι η εξέλιξη που σημείωσε η συμμετοχή του πολίτη στα κοινά, θεμελιώνεται σε μια σειρά δομικών και πολιτισμικών προϋποθέσεων, π.χ., η εκκοσμίκευση, η αποδυνάμωση τοπικιστικών αξιών, η ιδέα του δημόσιου χώρου, ο μηχανισμός διοίκησης του εθνικού κράτους.²³ Παράλληλα, υπάρχουν και ισχυρισμοί ότι η ιδέα της υπηκοότητας δεν είναι μόνο απότοκος της νεωτερικότητας, αλλά είναι και δυτική. Το επιχείρημα αυτής της θέσης είναι ότι ο θεσμός της υπηκοότητας έχει άμεση σχέση με την ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας των πολιτών κι ότι έτσι αναπτύχθηκε χάρη σε έναν συγκεκριμένο συνδυασμό δομικών και πολιτιστικών συνθηκών που ταιριάζουν περισσότερο στην Δύση. Ίσως να μην αποτελεί οικουμενική έννοια και η καθολική εφαρμογή της να απαιτεί την επιβολή της από την εξουσία. Έτσι εξηγείται, για παράδειγμα, το γεγονός ότι πολλά μη-δυτικά κράτη υιοθέτησαν τον θεσμό της υπηκοότητας μέσω κάποιων συνταγματικών ρυθμίσεων, με αποτέλεσμα σήμερα η έννοια του πολίτη και της κοινωνίας των πολιτών να ισχύει παγκοσμίως.²⁴

Η υπηκοότητα είναι ένας θεσμός που έχει ιδιαίτερη σημασία για την διακυβέρνηση και την άσκηση ελέγχου στα πλαίσια του έθνους- κράτους και θα μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο και στην διακυβέρνηση της παγκόσμιας οικονομίας. Η ιστορία του θεσμού αυτού δείχνει την σημασία που είχαν για την διαμόρφωσή του οι υποκείμενες κοινωνικές συνθήκες και οι νέες συνθήκες που έχει ως σήμερα δημιουργήσει η παγκοσμιοποίηση θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αφετηρία μιας καινούριας φάσης εξέλιξης του θεσμού.²⁵ Βέβαια, είναι αλήθεια ότι ο θεσμός και η δομή της υπηκοότητας έχουν αποσταθεροποιηθεί. Αρχικά, μια κριτικότερη στάση κι επανεξέταση της ιστορίας του θεσμού θα υπερέβαινε τις παραδοχές περί εκμοντερνισμού, οι οποίες άλλωστε

²² ό.π., σελ. 72

²³ ό.π., σελ. 84

²⁴ ό.π., σελ. 85

²⁵ ό.π., σελ. 86

συνιστούν το υπόβαθρο πολλών αναλύσεων της έννοιας αυτής, ότι δηλαδή η ανάπτυξη των πόλεων και η εκβιομηχάνιση συντελούν στην επέκταση της δημόσιας σφαίρας κι επομένως στην παραγωγή του δυτικού τύπου υπηκοότητας. Κάποιοι επιχειρηματολογούν ότι ο θεσμός της υπηκοότητας δεν έχει ευθεία κι αιτιακή σχέση με την δημόσια σφαίρα, που αποτελεί χαρακτηριστικό των βιομηχανικών κοινωνιών. Κάποιες θεωρητικές προσεγγίσεις της ιστορίας του θεσμού κάνουν λόγο για μια ειδική κατασκευή η οποία πιθανότατα δεν υφίσταται πια, λόγω της μεταβολής των ευρύτερων συνθηκών.²⁶ Έπειτα, αν αποδεχόμαστε την έννοια της κοινωνίας των πολιτών και της υπηκοότητας στην δυτική κοινωνική και πολιτική θεωρία, πρέπει να αξιολογήσουμε τις επιπτώσεις των σημερινών παγκόσμιων δυνάμεων σε αυτούς τους θεσμούς, αλλά και στα ζητήματα ένταξης και προσωπικής ταυτότητας. Όμως, μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, όπου η παγκοσμιοποίηση θέτει υπό αμφισβήτηση την κρατική κυριαρχία και την κοινωνική αλληλεγγύη, κρίνεται αναγκαίος ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της υπηκοότητας.

Ο κλασικός ορισμός της υπηκοότητας αδυνατεί να συλλάβει τα νέα δεδομένα που έχει θέσει η παγκοσμιοποίηση. Παράλληλα με την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας έκαναν την εμφάνισή τους τα αστικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα. Όμως, με την κρίση του σημερινού κράτους πρόνοιας, με την αυξανόμενη ανεργία, με την ανισότητα μεταξύ των εισοδημάτων, που παρατηρείται σε όλα τα ανεπτυγμένα κράτη, σηματοδοτείται μια μεταβολή της κατάστασης των δικαιωμάτων των πολιτών.²⁷ Η οικονομική παγκοσμιοποίηση και ο παγκόσμιος ανταγωνισμός έχουν πλήξει κάποια από τα βασικά θεμέλια που στήριζαν την εξέλιξη του θεσμού της υπηκοότητας, ειδικότερα δε εκείνα που σχετίζονταν με την διαμόρφωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, σήμερα υπό το καθεστώς της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριοποίησης, υπάρχει και μια άλλη δέσμη δικαιωμάτων. Πρόκειται για τα *οικονομικά δικαιώματα* τα οποία δεν ανήκουν στους πολίτες, αλλά στις εταιρείες και στις παγκόσμιες χρηματοοικονομικές αγορές, δηλαδή στους φορείς της παγκόσμιας οικονομίας. Οι αγορές αυτές μαζί με τις νέες συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν πάρει υπό τον έλεγχό τους πολλές εξουσίες που ιστορικά ανήκαν στην δικαιοδοσία του εθνικού κράτους.²⁸

Οι παγκόσμιες κεφαλαιαγορές έχουν την ισχύ να επηρεάζουν την οικονομική πολιτική και κατ' επέκταση την γενικότερη πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων. Έχουν αναδειχτεί σε ένα είδος παγκόσμιου διασυννοριακού οικονομικού εκλογικού σώματος,

²⁶ ό.π., σελ. 87

²⁷ ό.π., σελ. 90

²⁸ ό.π., σελ. 92

όπου το δικαίωμα ψήφου καθορίζεται από την δυνατότητα κατοχής κεφαλαίου.²⁹ Με την απορύθμιση των εγχώριων χρηματοοικονομικών αγορών, με την απελευθέρωση των διεθνών κεφαλαιακών ροών, με τα οργανωμένα δίκτυα υπολογιστών και με τις τηλεπικοινωνίες, το χρήμα διακινείται σε κάθε μέρος του πλανήτη. Η συναλλαγματική αγορά είναι η πρώτη που παγκοσμιοποιήθηκε κατά την δεκαετία του 1970. Την επόμενη δεκαετία ενοποιήθηκε και η αγορά ομολόγων και παρατηρήθηκε έκρηξη της διασυννοριακής διακίνησης ομολόγων. Αυτή η συγκέντρωση κεφαλαίου σε αγορές που δεν υπόκεινται σε ρύθμιση, επηρεάζει την οικονομική και κυβερνητική πολιτική, αλλάζει τις λειτουργίες των δημοκρατικών κυβερνήσεων και μετασχηματίζει την σχέση δημοκρατικού ελέγχου μεταξύ κυβέρνησης και λαού έτσι όπως διαμορφώνεται από το εκλογικό σύστημα.³⁰

Υπάρχουν, όμως και κάποιες αντίρροπες τάσεις, οι οποίες μπορούν να ενδυναμώσουν ό,τι έχει εξασθενήσει, υπάρχουν κάποια εργαλεία που μπορούν να δημιουργήσουν ένα νέο είδος διακυβέρνησης της παγκόσμιας οικονομίας. Ομαδοποιούνται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν κάποια εργαλεία τα οποία μπορούν να φέρουν στο φως προβλέψεις και συμφωνίες της GATT που δεν έχουν τύχει αρκετής προσοχής ή έχουν αγνοηθεί. Η δεύτερη κατηγορία αφορά στους φορείς και στα συμφέροντα που δρουν εντός των κρατών και που αντιστρατεύονται την αυξανόμενη επιρροή των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών. Τα έθνη- κράτη έχουν συμμετάσχει στην παγκόσμια περιβαλλοντική αρένα κι έχουν συντελέσει στην υπογραφή συμφωνιών που προβλέπουν μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος. Δημιουργείται, δηλαδή, ένα πλαίσιο που νομιμοποιεί την επιδίωξη του κοινού συμφέροντος σε διεθνές επίπεδο, αλλά και τον ρόλο των εθνικών κρατών σε αυτήν την διαδικασία. Η συμμετοχή των εθνικών κρατών σε νέα διεθνή νομικά καθεστώτα μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη διακρατικών πλαισίων τα οποία θα υπηρετούν τον στόχο της δικαιοσύνης.³¹ Η τρίτη κατηγορία είναι τα κινήματα ακτιβιστών και οι ιδεολογίες που αντιστέκονται στην διάβρωση των πολιτικών δικαιωμάτων που συνδέονται με την υπηκοότητα. Μια νέα τάση νομικών συζητήσεων εξαρτά την διεθνή σχέση ενός κράτους από συγκεκριμένα πολιτικά δικαιώματα που κατέχουν κεντρικό ρόλο στην φιλελεύθερη δημοκρατία. Η ύπαρξη δημοκρατικής κυβέρνησης έχει γίνει κριτήριο βάσει του οποίου αναγνωρίζεται ένα κράτος, η εδαφική του ακεραιότητα και η συμμετοχή του στο σύστημα των διακρατικών

²⁹ ό.π., σελ. 94

³⁰ ό.π., σελ. 100

³¹ ό.π., σελ. 116

σχέσεων.³² Δυο σχολές σκέψης ασχολούνται με το θέμα της δημιουργίας στο διεθνές δίκαιο. Η πρώτη συνδέει το δικαίωμα ενός κράτους στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Η άλλη επιδιώκει να συγκροτήσει το δικαίωμα στην δημοκρατική διακυβέρνηση μέσα από άλλα υπάρχοντα δικαιώματα διαφορετικής καταγωγής. Όμως, και οι δυο απορρίπτουν το μοντέλο που βασίζεται στον κρατισμό και που αδιαφορεί για την σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνίας.³³

Αυτή η απόρριψη έχει ιδιαίτερη σημασία για όσους ανθρώπους βρίσκονται σε μειονεκτική θέση στο υπάρχον σύστημα, δηλαδή γυναίκες, άνεργοι, φτωχοί, μειονότητες. Επανεξετάζεται η αντίληψη ότι το κυρίαρχο κράτος είναι ο αποκλειστικός εκπρόσωπος του πληθυσμού σε διεθνές επίπεδο κι απορρίπτονται οι θεωρήσεις ότι το κράτος είναι ο μόνος παράγοντας που έχει σημασία για το διεθνές δίκαιο. Ο αυξημένος ρόλος που παραχωρείται στους μη κρατικούς τομείς ευνοεί δυσανάλογα τα άτομα και τις οντότητες που βρίσκονται σε σχέση ισχύος. Η αποκατάσταση της ισορροπίας κρίνεται αναγκαία κι απαραίτητη.³⁴ Τα νέα κοινωνικά κινήματα που αντιστρατεύονται τις διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης επιδιώκουν να αποκαταστήσουν την ισορροπία προς όφελος ανθρώπων κι ομάδων που αδικούνται ή και περιθωριοποιούνται εξαιτίας της κατεύθυνσης της σημερινής εποχής. Τα κινήματα αυτά δραστηριοποιούνται σε όλο τον κόσμο, ενώ παράλληλα είναι διεθνικά. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης φαίνεται πως έχει διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στον διεθνισμό τους. Στις σελίδες που ακολουθούν θα ασχοληθούμε με το φαινόμενο των νέων κοινωνικών κινημάτων, με την σημασία του όρου «νέα», με τα χαρακτηριστικά τους, με τον τρόπο οργάνωσης και δράσης τους. Επίσης, θα γίνει αναφορά στα διεθνικά κινήματα που στρέφονται ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, όπως επίσης και στα μεθοδολογικά εργαλεία και στις μεθόδους που χρησιμοποιούν για να εκφραστούν. Το κεντρικό ερώτημα εδώ είναι ποια νέα στοιχεία, χαρακτηριστικά ή, ακόμη, και προσανατολισμοί προκύπτουν από τις χρήσεις αυτές.

II. Α. ΤΑ ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Είδαμε στην προηγούμενη ενότητα ότι οι εξελίξεις που δρομολογούνται στον τομέα της οικονομίας σε παγκόσμιο επίπεδο κατά τη μεταπολεμική εποχή, και ιδιαίτερα μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου, είναι ραγδαίες. Η διεθνική οικονομία και το εμπόριο,

³² ό.π., σελ. 116-117

³³ ό.π., σελ. 117-118

³⁴ ό.π., σελ. 118

που λειτουργεί βάσει των κανόνων της ελεύθερης αγοράς, εξαπλώνονται κι εδραιώνονται σε όλο τον κόσμο. Μέσα στις διαδικασίες και στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης ο θεσμός του «παραδοσιακού» έθνους κράτους, του κράτους κοινωνικής πρόνοιας, τίθεται υπό επαναδιαπραγμάτευση, έτσι ώστε να προσαρμοστεί και να ανταποκριθεί στις «απαιτήσεις» της νέας παγκόσμιας τάξης που ήδη έχει αρχίσει να διαμορφώνεται. Πλέον είναι σε θέση να ελέγχει ένα μέρος των υποθέσεων του και να διεκπεραιώνει ένα τμήμα των αρμοδιοτήτων του. Οι υπερεθνικές οργανώσεις που υπάρχουν σε όλο τον κόσμο και που δεν περιορίζονται εδαφικά, έρχονται να καλύψουν τις «λειτουργικές» αδυναμίες του. Επίσης, οι πολυάριθμες και διαρκώς αυξανόμενες ιδιωτικές εταιρίες που υπάρχουν στο εσωτερικό του εθνικού κράτους έχουν αρχίσει να αναλαμβάνουν λειτουργίες και υπηρεσίες που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν ότι ήταν κατ' εξοχήν αρμοδιότητα του ίδιου του κράτους. Παράλληλα, οι όλο και πιο μεγάλες ανάγκες για παγκόσμιο συντονισμό συντελούν στην συγκρότηση και στον πολλαπλασιασμό των διεθνών οργανισμών, που περιλαμβάνουν κυβερνητικές και μη-κυβερνητικές οργανώσεις οι οποίες ασχολούνται με πολλά θέματα και ζητήματα της σύγχρονης εποχής, όπως π.χ. με την προστασία του περιβάλλοντος, με τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.ά.

Όμως, το νόμισμα έχει δυο πλευρές. Η παγκοσμιοποίηση και η νέα παγκόσμια τάξη προκαλούν όχι μόνο τον ενθουσιασμό, αλλά και την οργή. Η θριαμβολογία της ελεύθερης αγοράς, η αυστηρή δημοσιονομική πολιτική και οι ρυθμίσεις στις υπηρεσίες του δημοσίου τομέα, τις οποίες οι κυβερνήσεις όλων σχεδόν των χωρών του κόσμου καλούνται και υποχρεούνται να υποστηρίξουν και να ακολουθήσουν, προκαλούν την δυσαρέσκεια και την αντίδραση εκείνων που υφίστανται τις συνέπειες των πολιτικών και των στρατηγικών εφαρμογών της παγκοσμιοποίησης. Διαπιστώνεται ότι τα παγκόσμια δεδομένα παράγονται σε κατάσταση άνισης δύναμης κι εφαρμόζονται σε συνθήκες άνισης δύναμης· και το φυσικό αποτέλεσμα είναι η αδικία.³⁵ Η αντίσταση στη νέα παγκόσμια τάξη εκφράζεται με την οργάνωση και τη δράση των νέων κοινωνικών κινημάτων τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου, τα οποία συγκροτούνται κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια (γεωγραφικά, χρονικά) κι έχουν συγκεκριμένους στόχους κι αιτήματα.

Όμως, προτού φτάσουμε στο σημείο να προσεγγίσουμε τα κινήματα αντίστασης στην παγκοσμιοποίηση, πρέπει να δούμε πρώτα τι είναι τα νέα κοινωνικά κινήματα, πώς

³⁵ Bruce Robbins, *Feeling Global. Internationalism in Distress*, New York University Press, 1999, σελ. 65-67

προέκυψε ο όρος, κάτω από ποιες συνθήκες δημιουργήθηκαν, πια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους κι αν όντως πρόκειται για νέα κινήματα.

Το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινήματων

Η παγκόσμια κοινωνική κινητοποίηση που παρατηρήθηκε τη δεκαετία του εξήντα, συνετέλεσε στην κρίση του μοντέλου που αφορούσε στη συλλογική δραστηριότητα.³⁶ Αυτή η χρονική περίοδος κοινωνικής αναστάτωσης που παρατηρούνταν σε πολλά μέρη του πλανήτη, δεν μπορούσε να συγκριθεί με τα κινήματα των προηγούμενων δεκαετιών. Οι κοινωνικοί επιστήμονες, παρατηρώντας την εντεινόμενη κινητοποίηση του απλού λαού για τα πολιτικά δικαιώματα, για τη υπεράσπιση της τοπικής αυτονομίας, για τα δικαιώματα των γυναικών, των ομοφυλοφίλων, των γερόντων, και την οργάνωσή τους σε αντιπολεμικά, αντι-αποικιακά κι αντι-ιμπεριαλιστικά κινήματα, διαπίστωσαν ότι τα εννοιολογικά εργαλεία που διέθεταν για τη μελέτη και την ανάλυση των παλαιότερων εθνικο-απελευθερωτικών κι ανατρεπτικών κινήματων που υπήρχαν στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, δεν μπορούσαν πια να αποτελέσουν τη βάση για την εξήγηση των κινήματων που δραστηριοποιούνταν στις χώρες του Πρώτου Κόσμου. Έτσι, η κοινότητα των κοινωνικών επιστημόνων βρέθηκε αντιμέτωπη με την ανακρίβεια και την αναποτελεσματικότητα των ήδη υπάρχοντων επιστημονικών δομών κι άρχισε να αναζητά νέους τρόπους και νέα μοντέλα ανάλυσης των κοινωνικών κινήματων.

Όμως, και οι θεωρητικοί του μαρξισμού αποδείχτηκαν ότι είχαν ανεπαρκή εργαλεία για να μπορέσουν να εξηγήσουν τις κινητοποιήσεις που αναστάτωναν ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη. Σύμφωνα με την μαρξιστική ιδεολογία, η σύγκρουση στις καπιταλιστικές κοινωνίες περιστρεφόταν γύρω από την αντιπαράθεση μεταξύ του προλεταριάτου και της αστικής τάξης. Η μαρξιστική λογική θεωρούσε ότι τα κοινωνικά κινήματα σχηματίζονταν και καθορίζονταν σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική δομή. Κατά την βιομηχανική εποχή, η κοινωνική δομή επικεντρωνόταν στην εργατική τάξη. Τα κινήματα της εργατικής τάξης αντιμετώπιζονταν ως δραστηριοποιήσεις που ενδιαφέρονταν για θέματα οικονομικής αναδιανομής, μέσα στα πλαίσια της πάλης μεταξύ της εργασίας και του κεφαλαίου. Αυτό το μοντέλο αποτέλεσε την βάση πάνω στην οποία γίνονταν οι συγκρίσεις με τα σύγχρονα κινήματα. Ωστόσο, οι κοινωνικές αυτές θεωρίες που αντιμετώπιζαν την τάξη των εργατών ως τον χώρο στον οποίο διαδραματιζόταν η

³⁶ Annu.Rev.Anthropol. 2001, Mark Edelman, *social Movements: Changing Paradigms and Forums of Politics*, σελ. 285

κεντρική διαμάχη της κοινωνίας και η επαναστατική διαμαρτυρία, δεν ήταν ικανές να ερμηνεύσουν, να αιτιολογήσουν και να δώσουν μια σαφή εξήγηση των κινημάτων της σύγχρονης εποχής. Από τη στιγμή που η κινητοποίηση ξέφυγε από τα όρια της εργατικής τάξης κι άρχισε να λαμβάνει νέες μορφές, οι θεωρητικοί του μαρξισμού διαπίστωσαν την άμεση κι επιτακτική ανάγκη να επαναπροσδιορίσουν τις ιδέες τους κι αρκετοί προέβλεψαν το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινημάτων (NSM paradigm) ως εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης που αναπλήρωνε τα θεωρητικά κενά που είχαν δημιουργηθεί.³⁷

Το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινημάτων είναι μια πρόσφατη προσθήκη στην κοινωνική θεωρία και υπογραμμίζει τόσο το μακρο-επίπεδο όσο και το μικρο-επίπεδο στοιχείο που εντοπίζεται στα κινήματα αυτά.³⁸ Στο μακρο-επίπεδο δίνεται έμφαση στη σχέση ανάμεσα στην άνοδο των σύγχρονων κινημάτων και στο ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο, καθώς επίσης και στο ρόλο του πολιτισμού (culture) στα κινήματα αυτά. Στο μικρο-επίπεδο το ενδιαφέρον εστιάζεται στα θέματα της ταυτότητας και της προσωπικής συμπεριφοράς και πώς αυτά απορροφούνται από τα κινήματα. Γίνεται λόγος για νέες μορφές ριζοσπαστισμού της μεσαίας κοινωνικής τάξης που, σε συνδυασμό με τη σχέση μεταξύ των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων και του ευρύτερου κοινωνικού-πολιτικού πλαισίου, μπορούν να αναχθούν κάποια συμπεράσματα σχετικά με το πώς το κάθε άτομο προσαρμόζεται, ανταποκρίνεται ή αλλάζει το σύστημα. Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι, παρά το γεγονός ότι αξιολογείται ως πειστικό κι εμπειρικά βασισμένο, το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινημάτων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως συνεκτικό, καθώς υπάρχουν διαφορετικές απόψεις επί του θέματος.

Αλλά, προτού να φτάσουμε σε αυτήν την διαφορετικότητα των απόψεων, πρέπει αρχικά να δούμε τη δέσμη των κεντρικών ιδεών που, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία και τις απόψεις των πρώτων κοινωνικών επιστημόνων που ασχολήθηκαν με την κατασκευή και την ανάλυση του μοντέλου των νέων κοινωνικών κινημάτων, θεωρούνται ότι περιλαμβάνονται στο μοντέλο αυτό. Μια από τις βασικότερες ιδέες είναι αυτή που θεωρεί ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι προϊόν της μετάβασης στην μεταβιομηχανική οικονομία και συνεπώς είναι ποιοτικά διαφορετικά από τα κινήματα της βιομηχανικής εποχής κι αναπαριστούν ένα είδος ρήξης με αυτά. Παρόλο που τα «παλιά» εργατικά κινήματα υποστήριζαν ότι η τάξη ήταν το κυριότερο πεδίο κοινωνικής σύγκρουσης, βασική κατηγορία ανάλυσης και πολιτικό θέμα, με το πέρασμα σε μια άλλη εποχή η πάλη μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου υποχωρεί και νέες συγκρουσιακές καταστάσεις έρχονται

³⁷ Annu.Rev.Sociolog., Nelson A. Pichardo, *New Social Movements: A Critical Review*, σελ. 411

³⁸ ό.π., σελ. 412

στο προσκήνιο. Η έμφαση πια δεν δίνεται στην οικονομική αναδιανομή, αλλά στην ποιότητα ζωής, σε ανάγκες και σε μορφές συμπεριφοράς. Τα νέα κοινωνικά κινήματα εμφανίζονται σε έναν κόσμο όπου υπάρχουν υλικά αποθέματα και πλούτος κι έτσι σταμάτησαν να ενδιαφέρονται για οικονομικά ζητήματα κι εστιάζουν την προσοχή τους σε νέα θέματα. Στη σημερινή πολύπλοκη κοινωνία (complex society) η παραγωγή των υλικών αγαθών αντικαταστάθηκε από την παραγωγή συμβόλων και κοινωνικών σχέσεων. Μέσα σε αυτό το κλίμα τα κινήματα είναι ετερογενή, εύθραυστα και σύνθετα, σε αντίθεση με τα προηγούμενα που ήταν ενωμένα κι ομογενοποιημένα.³⁹ Όμως, όπως θα δούμε λίγο παρακάτω, αυτές οι απόψεις είναι ιστορικά λαθεμένες κι αντιφατικές κι έχουν προκαλέσει έντονους προβληματισμούς σχετικά με το αν και κατά πόσο έχει τελικά υποχωρήσει η πάλη μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου και φυσικά αν μπορεί να υπάρξει ποιότητα ζωής δίχως οικονομική αναδιανομή.

Οι βασικές αρχές του μοντέλου των νέων κοινωνικών κινήματων

Η διαφορετικότητα των νέων κοινωνικών κινήματων σε σχέση με τα παλαιότερα, σύμφωνα με το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινήματων, εντοπίζεται στην ιδεολογία και στους στόχους τους, στις τακτικές, στη δομή και στους συμμετέχοντες.⁴⁰ Η ιδεολογική τους αντίληψη είναι αυτή που αναφέρθηκε λίγο πιο πάνω για την έμφαση δε ζητήματα ποιότητας ζωής κι όχι για οικονομικά- υλιστικά ζητήματα. Με αυτόν τον τρόπο αμφισβητούνται οι υλιστικοί στόχοι των βιομηχανικών κοινωνιών. Αλλά, αμφισβητούνται και οι δομές των αντιπροσωπευτικών δημοκρατιών που μειώνουν την συμμετοχή των πολιτών στη διακυβέρνηση αντί να συνηγορούν υπέρ της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της συνεργασίας μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης. Αγωνίζονται για εκδημοκρατικοποίηση και για αυτοάμυνα απέναντι σε ένα κράτος που δεν λαμβάνει υπόψιν του τους πολίτες του. Η ταυτότητα φαίνεται πως έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τα κινήματα.

Γι πολλούς λόγους οι ισχυρισμοί για την ταυτότητα είναι το πιο διακριτό χαρακτηριστικό των νέων κοινωνικών κινήματων, αν και πρέπει να παραδεχτούμε ότι κι όλα τα προηγούμενα κινήματα εξέφραζαν επιχειρήματα περί ταυτότητας. Η εστίαση στην ταυτότητα θεωρείται μοναδική στα σύγχρονα κινήματα διότι, εξαιτίας των πολιτικών

³⁹ Social Movement Studies, Vol.1, No.1, 2002, Greg Martin, *Conceptualizing Cultural Politics in Subcultural and Social Movement Studies*, σελ. 81

⁴⁰ Annu.Rev.Sociol., ό.π., σελ. 414

ταυτότητας έχουν πολιτικοποιηθεί περιοχές που μέχρι τώρα δεν ήταν πολιτικές.⁴¹ Εξυπηρετούν όχι μόνο στην εκπλήρωση του στόχου της συμμετοχής, αλλά μέσω της καθημερινής πρακτικής η κοινωνική συγκρουσιακότητα διαχέεται και σε άλλες σχέσεις. Με τη διατήρηση των συγκρούσεων συγκροτούνται «νέα κοινωνικά υποκείμενα» τα οποία, όντας σε πολλές και διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις, περιπλέκουν τις ερμηνείες της πολιτικής δράσης, η οποία είναι βασισμένη στο νόημα μιας και μοναδικής ταυτότητας.⁴² Έτσι, λοιπόν, τα σημερινά κινήματα που θέτουν συμβολικές προκλήσεις, ακολουθώντας εναλλακτικούς τρόπους ζωής και που ζητούν από την υπόλοιπη κοινωνία να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί τη διαφορετικότητά τους, πετυχαίνουν αυτόν τον σκοπό τους μέσω της κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων, μέσω των οποίων τα δρώντα υποκείμενα φτιάχνουν νοήματα που βασίζονται σε πολιτιστικά γνωρίσματα, έτσι ώστε να αποφευχθούν πιθανές συγκρούσεις κι εντάσεις.⁴³

Όμως, πέρα από την έννοια της ταυτότητας και της μεγάλης της σημασίας στην ιδεολογία των νέων κοινωνικών κινημάτων, η τακτική τους φαίνεται να αντανakλά τους ιδεολογικούς τους προσανατολισμούς. Τα κινήματα προτιμούν να μην ακολουθήσουν τους συμβατικούς δρόμους της πολιτικής κι επιλέγουν διασπαστικές τακτικές, κινητοποιώντας ταυτοχρόνως την κοινή γνώμη για να αποκτήσουν πολιτική επιρροή. Επίσης, έχουν την τάση να προβαίνουν σε πρωτότυπες μορφές διαμαρτυριών που περιλαμβάνουν διάφορα έθιμα και συμβολικές αναπαραστάσεις. Εντούτοις, παραδείγματα άλλων κινημάτων καθιστούν σαφές ότι δεν ακολουθείται η ίδια τακτική. Μάλιστα, πολλές είναι οι περιπτώσεις εισχώρησης των κινημάτων στο κομματικό σύστημα, όπου δημιουργούν πολιτικά κόμματα ζητώντας εκλογική αντιπροσώπευση. Επομένως, δεν υπάρχει ένα σαφές στυλ τακτικής που να ακολουθούν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Το καθένα επιλέγει με ποιο τρόπο θα κινηθεί, ανάλογα με το που αποσκοπεί.⁴⁴

Κάτι ανάλογο φαίνεται να συμβαίνει και με την οργάνωση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Ο τρόπος με τον οποίο δομούνται καταδεικνύει τον τύπο της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης που θεωρούν ότι είναι ιδανική. Μακριά από κάθε στοιχείο που παραπέμπει στην ολιγαρχία, συνηθίζουν να αλλάζουν τα πρόσωπα της αρχηγίας, να ψηφίζουν ομαδικά για κάθε θέμα ή ζήτημα που ανακύπτει και να οργανώνονται έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του κάθε ατόμου. Τούτες οι μορφές οργάνωσης είναι εμφανέστερες στα σημερινά κινήματα κι όχι τόσο στα παλαιότερα. Αλλά κι εδώ πρέπει να

⁴¹ ό.π., σελ. 414

⁴² Annu.Rev.Anthropol., ό.π., σελ. 289

⁴³ ό. π, σελ.298, αλλά και Social Movement Studies, σελ. 81

⁴⁴ Annu.Rev.Sociol., σελ. 415-16

σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο οργανωτικό στυλ δεν εμφανίζεται σε όλα τα σύγχρονα κινήματα. Άρα, όπως και με την τακτική, έτσι κι εδώ δεν υπάρχει συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης.⁴⁵

Ποικιλομορφία επίσης επικρατεί και στο ζήτημα των συμμετεχόντων των νέων κοινωνικών κινημάτων. Υπάρχουν δυο απόψεις σχετικά με την ταυτότητα εκείνων που εισχωρούν στα κινήματα. Η πρώτη διατείνεται ότι η βάση της υποστήριξης προέρχεται από την «νέα» μεσαία τάξη η οποία είναι ένα νέο κοινωνικό στρώμα που εντάσσεται για παράδειγμα σε χώρους παραγωγής γνώσης, όπου τα μέλη τους είναι άμεσα εξαρτώμενα από τις κρατικές επενδύσεις. Μια άλλη εξήγηση θεωρεί ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης που αφορά στον έλεγχο της εργασίας ανάμεσα στους επιστήμονες και στους τεχνοκράτες συναδέλφους τους. Η δεύτερη άποψη ισχυρίζεται ότι η συμμετοχή δεν καθορίζεται από ταξικά όρια, αλλά από το κοινό ενδιαφέρον για τα κοινωνικά θέματα. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για μια κοινότητα θρησκευτική ή εθνική, αλλά για ιδεολογική. Επικρατεί περισσότερο η αίσθηση κάποιων κοινών αξιών, παρά ένας κοινός δομικός εντοπισμός.⁴⁶ Βέβαια, κι αυτοί οι ισχυρισμοί περί των συμμετεχόντων στα νέα κοινωνικά κινήματα είναι αμφισβητήσιμοι κι επιδέχονται κριτικής και το ζήτημα σχετικά με το αν η μεσαία τάξη είναι πρόσφατα αναμειγμένη στα κοινωνικά κινήματα, είναι ακόμη ανοιχτό.

Ο δυο θεωρητικές προσεγγίσεις για τα νέα κοινωνικά κινήματα

Πέρα από τα προβλήματα που έχουν ανακύψει σχετικά με το ζήτημα των συμμετεχόντων των νέων κοινωνικών κινημάτων, σε αμφισβήτηση τίθεται και η κεντρικότερη ιδέα των κοινωνικών θεωριών για την «νεότητα» των νέων κοινωνικών κινημάτων και για το αν εν τέλει είναι προϊόν μετάβασης στην μεταβιομηχανική κοινωνία. Υπάρχουν δυο διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν διαφορετικά επιχειρήματα, προκειμένου να εξηγήσουν τη σχέση μεταξύ των κινημάτων και της εποχής που ακολούθησε τη βιομηχανική περίοδο. Η πρώτη τονίζει τους κοινωνικούς δομικούς παράγοντες που δημιούργησαν νέες κοινωνικές τάξεις ως αντιθετικές /αντιτιθέμενες ομάδες. Υιοθετείται η ιδέα περί κρατικής παρέμβασης, σύμφωνα με την οποία τα σύγχρονα κινήματα συσχετίζονται με τις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης στην μεταμοντέρνα εποχή. Με την έλευση της τεχνολογίας στον τομέα της

⁴⁵ ό.π., σελ. 416

⁴⁶ ό.π., σελ. 417-18

οικονομίας και με την έμφασή της στην ανάπτυξη και στη διαχείριση των πληροφοριών, η καπιταλιστική συσσώρευση απαιτεί οικονομική και κοινωνική κυριαρχία, η οποία συνεπάγεται τον έλεγχο της γνώσης, αλλά και τον έλεγχο των πιθανών διαφωνιών που θα εμφανιστούν και γι' αυτόν το λόγο χρειάζεται να επεκταθούν οι κρατικοί μηχανισμοί στη σφαίρα των πολιτών. Οι πιέσεις που ασκούν το κράτος και η οικονομία στην κοινωνία και οι επιδράσεις τους σε αυτήν δεν περιορίζονται πλέον ταξικά, αλλά είναι διασκορπισμένες στο χώρο και στο χρόνο και επηρεάζουν όλα τα άτομα της κοινωνίας ποικιλοτρόπως. Οι επιπτώσεις της εντεινόμενης κυριαρχίας και του περαιτέρω κοινωνικού ελέγχου γίνονται ακόμη πιο συνειδητές κι αναπόφευκτες. Αλλά, δεδομένης και της αδυναμίας των πολιτικών και οικονομικών θεσμών να ανατρέψουν την πορεία αυτών των επιδράσεων, απαιτείται η επέμβαση και η δραστηριοποίηση έξω από τους επίσημους κρατικούς θεσμούς.⁴⁷

Τα νέα κοινωνικά κινήματα θεωρούνται ότι είναι αντίδραση απέναντι στις προσπάθειες του κράτους να ελέγξει την σφαίρα των πολιτών. Προβάλλονται ως εξωθεσμικά φαινόμενα τα οποία είναι ριζωμένα στην κοινωνία των πολιτών. Επίσης, εκλαμβάνονται κι ως αντίδραση στην διευρυνόμενη φύση της μετα-εκβιομηχάνισης που έχει ως συνέπειες την δημιουργία μιας μαζικής καταναλωτικής κουλτούρας, η οποία έχει κάποιες επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Επομένως, τα νέα κοινωνικά κινήματα αναπαριστούν και ζητήματα ποιότητας ζωής. Ο απώτερος στόχος τους δεν είναι να αποκτήσουν δύναμη έτσι ώστε να οικοδομήσουν έναν νέο κόσμο, αλλά να αποκτήσουν δύναμη εκ νέου, απαγκιστρωμένα από την λογική του καταναλωτισμού.⁴⁸

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση τοποθετεί τον λόγο ύπαρξης των νέων κοινωνικών κινήματων στην υποκειμενική συνείδηση των δρώντων υποκειμένων. Υπάρχουν δυο κύριες παραλλαγές. Η πρώτη περιλαμβάνει την υπόθεση της «μετατόπισης των αξιών» (culture shift), η οποία στρέφεται γύρω από το ευρύτερο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο των δυτικών κρατών. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, οι άνθρωποι των δυτικών κοινωνιών έχουν φτάσει σε ένα σημείο οικονομικής και πολιτικής ασφάλειας κατά την μεταμοντέρνα εποχή και οι βασικές βιοποριστικές τους ανάγκες έχουν εξασφαλιστεί. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μια μετατόπιση στην κοινή γνώμη από θέματα που σχετιζόνταν με την οικονομική και πολιτική ασφάλεια σε θέματα που άπτονταν της ατομικότητας και της προσωπικής καλλιέργειας. Παρατηρείται, δηλαδή, μια μεταβολή σε αξίες που θέτουν το θέμα της ταυτότητας, της συμμετοχής και της ποιότητας ζωής. Η

⁴⁷ ό.π., σελ. 420

⁴⁸ ό.π., σελ. 421-22

δεύτερη παραλλαγή σχετίζεται με το επιχείρημα του κύκλου των διαμαρτυριών (cycle of protests), σύμφωνα με το οποίο τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι απλώς ενδείξεις του κυκλικού προτύπου των κοινωνικών κινήματων, επιδιώκοντας έτσι να δώσουν εξηγήσεις στο ζήτημα της καταγωγής των νέων κοινωνικών κινήματων.⁴⁹

Όμως, οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις που επιδιώκουν να εντοπίσουν και να προσδιορίσουν χρονικά τα νέα κοινωνικά κινήματα και να απαντήσουν στο ερώτημα αν είναι «νέα» ή ένα προϊόν μετάβασης σε μια άλλη εποχή, αποδεικνύονται ότι είναι ελλιπή στις προσεγγίσεις τους κι ότι δεν μελετούν το φαινόμενο που τους απασχολεί πιο σφαιρικά. Για κάθε επιχείρημα που θέτει το μοντέλο για τα νέα κοινωνικά κινήματα υπάρχει κι ένα αντεπιχείρημα κι ένας αντίλογος. Πολλά από τα σημερινά σύγχρονα κινήματα διαδηλώνουν, θέτοντας «παραδοσιακά» ζητήματα οικονομικής αναδιανομής. Επίσης, η μελέτη της υπερεθνικής αντίστασης στην παγκόσμια εξάπλωση του καπιταλισμού καταδεικνύει τον ρόλο που διαδραματίζουν τα θέματα πλούτου στους σύγχρονους αγώνες, ενώ παράλληλα καθιστά σαφές το γεγονός ότι τόσο στις κοινωνίες του δυτικού όσο και στις κοινωνίες του μη δυτικού κόσμου το ζήτημα της οικονομικής αναδιανομής εξακολουθεί να υφίσταται. Επομένως, η άποψη των κοινωνικών επιστημόνων, ή η σιωπηρή τους άρνηση να προσεγγίσουν το φαινόμενο των νέων κοινωνικών κινήματων σε παγκόσμια κλίμακα, αποδεικνύεται λαθεμένη. Τα νέα κοινωνικά κινήματα δεν δραστηριοποιούνται μόνο σε χώρες του πρώτου κόσμου, αλλά και σε τριτοκοσμικές χώρες. Θέτουν ζητήματα ταυτότητας και ποιότητας ζωής, αλλά σε συνδυασμό και σε σχέση με αιτήματα για αναδιανομή πλούτου. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται έμπρακτα με τον διεθνισμό των κινήματων και την ύπαρξη πολλών και διαφόρων δικτύων (networks) που κατορθώνουν να συνενώσουν και να αλληλοδιαπλέξουν κινήματα που δραστηριοποιούνται σε όλο τον κόσμο.

Όμως, το στοιχείο εκείνο που θα μπορούσε ενδεχομένως να φωτίσει τη σχέση μεταξύ παλιών και νέων κοινωνικών κινήματων είναι η κοινωνία των πολιτών. Ενώ παραδοσιακά αντιμετωπιζόταν ως κυριαρχούμενη και καθοριζόμενη από την οικονομική σφαίρα, τώρα προσεγγίζεται ως τόπος κοινωνικής διαμαρτυρίας. Οι θεωρητικοί του μαρξισμού, ανάμεσά τους κι ο Antonio Gramsci, είχαν υπερτονίσει ότι αυτή η «απελευθέρωση» της κοινωνίας των πολιτών έκανε συνειδητό το γεγονός ότι είναι μια περιοχή διαμάχης. Είναι ο χώρος, μέσα στον οποίο συναντάμε τα νέα κοινωνικά κινήματα, αλλά και τις έννοιες της ταυτότητας και της κουλτούρας.

⁴⁹ ό.π., σελ. 423

Κουλτούρα – διεθνική κουλτούρα – διεθνική κοινωνία των πολιτών

Η κουλτούρα είναι μια έννοια που έχει άμεση σχέση με την έλευση του εθνικισμού. Στο βιβλίο του «Φαντασιακές Κοινότητες» ο B .Anderson διαπραγματεύεται την έννοια του εθνικισμού και προσπαθεί να εξηγήσει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίστηκε το φαινόμενο αυτό. Ο έντυπος καπιταλισμός φαίνεται πως έχει σχέση με την έλευσή του. Το έθνος γεννήθηκε κάτω από πολύ συγκεκριμένες συνθήκες, από τον συνδυασμό κοινωνικών και τεχνολογικών καινοτομιών, οι οποίες εν συνεχεία παρήγαγαν έναν πολιτισμό που ήταν εθνικός. Το έθνος κράτος απέκτησε νόημα και συνοχή βασισμένο στην ιδεολογία του εθνικισμού. Οι εθνικιστές, οι εκφραστές και οι υποστηρικτές αυτής της ιδεολογίας, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η κουλτούρα αναδύθηκε ιστορικά σε στενή σχέση με τον εθνικισμό, ισχυρίζονται ότι ανήκει αποκλειστικά κι αναπόφευκτα στο έθνος, στην κληρονομιά, στην τοπικότητα. Όμως, η ιστορία της ανθρωπότητας καθιστά σαφές το γεγονός ότι, ενώ παλαιότερα η δυνατότητα της γνωριμίας, της επικοινωνίας και της επιρροής ανθρώπων σε διαφορετικά σημεία του κόσμου ήταν γεωγραφικά περιορισμένη, στην πορεία συνέβη το ακριβώς αντίθετο. Οι τεχνολογίες της επικοινωνίας και της μαζικής μεταφοράς εξελίσσονται και υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, ενώ ο ηλεκτρονικός και ψηφιακός καπιταλισμός που αντικατέστησε τον έντυπο καπιταλισμό, οδήγησε την κουλτούρα από το εθνικό στο διεθνές επίπεδο.⁵⁰ Άρα, στις σημερινές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης η ιδεολογία του εθνικισμού διακυβεύεται.

Από τη στιγμή που η κουλτούρα δεν εκτείνεται μόνο ως τα σύνορα του έθνους, αλλά τα υπερβαίνει, γίνεται κοινώς συνειδητό αφενός μεν πως δεν είναι αποκλειστικά εθνική και τοπική, αφετέρου δε πως αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε ότι είμαστε όλοι πολίτες του κόσμου και μέλη μιας κοινής ανθρωπότητας. Στο διεθνές επίπεδο τα πολιτικά πλεονεκτήματα της συζήτησης για την κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνουν των επίτευξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ των εθνών κρατών, των μη εθνικών ομάδων και των μη κυβερνητικών οργανισμών ΜΚΟ (Non Governmental Organizations). Στην αναζήτηση μιας ευρείας υπερεθνικής ομοφωνίας ή συμμαχίας οι ΜΚΟ δεν έχουν άλλη επιλογή από το να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα και το λεξιλόγιο της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών. Για το λόγο αυτό αποφεύγουν να μιλούν για πολιτισμική ποικιλία ή διαφορετικότητα (cultural distinctiveness). Αυτή η σκόπιμη αποφυγή μπορεί να οδηγήσει στην εστίαση του

⁵⁰ Bruce Robbins, ό. π., σελ 19,21

ενδιαφέροντος στις υπάρχουσες ανισότητες που προκύπτουν από τη παγκοσμιοποίηση στον οικονομικό τομέα, αλλά και σε αυτές που έχουν μεγάλη πολιτισμική επίδραση.⁵¹

Όμως, δεδομένων των τεράστιων ανισοτήτων εξουσίας και πλούτου που εξακολουθούν να υπάρχουν στον κόσμο, το πρόβλημα που μπορεί ενδεχομένως να ανακύψει σχετικά με την διεθνή κοινωνία των πολιτών είναι μια χάραξη γραμμών που θα θεωρεί τα δυτικά κι ανεπτυγμένα έθνη του Πρώτου Κόσμου ως τους κατόχους μιας ανεξάρτητης κοινωνίας των πολιτών εις βάρος των άλλων εθνών, τα οποία ακολουθώντας το παράδειγμα της Δύσης, έχουν την ανάγκη να συγκροτήσουν μια δική τους κοινωνία των πολιτών που να είναι σύμφωνη με τις δικές τους ανάγκες. Αλλά και ο οικολογικός ακτιβισμός ή ο ακτιβισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εμπλέκει παράγοντες άνισης δύναμης και κινητικότητας. Έτσι εξηγείται και το φαινόμενο της ανισότητας μεταξύ μη κυβερνητικών οργανισμών στις ανεπτυγμένες κι αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου. Ταυτοχρόνως, όμως, με την ίδια λογική ερμηνεύονται και τα κίνητρα των κινητοποιήσεων που μπορεί να είναι είτε εθνικά κι «εγωιστικά» είτε να εμπεριέχουν το στοιχείο της αυτοκριτικής και της αυτοθυσίας. Διαφαίνεται, λοιπόν, πως λανθάνει ένας γεωγραφικός ντετερμινισμός στις δραστηριοποιήσεις της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών, παρά τις προσπάθειές της να τον εξαλείψει.⁵²

Η διεθνική κουλτούρα προσφέρει δυνατότητες για έκφραση και περαιτέρω οργάνωση στο επίπεδο της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών και πληροφορεί τους ανθρώπους μέσω ενός κοινού ηθικού κώδικα που προκύπτει από την σύνδεση σε υπερεθνικό επίπεδο σχετικά με το πώς η εξ αποστάσεως δραστηριοποίηση μπορεί να γίνει τρόπος ζωής τους.⁵³ Πάνω σε αυτήν τη λογική βασίζεται κι ο διεθνισμός των νέων κοινωνικών κινημάτων, ο οποίος προκύπτει από τα κοινωνικά δίκτυα που έχουν συγκροτηθεί μεταξύ των κινημάτων. Άλλωστε, τα νέα κοινωνικά κινήματα συλλαμβάνονται ως δίκτυα αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων, μη επίσημων ομάδων κι επίσημων οργανισμών. Αυτού του είδους τα δίκτυα θεωρούνται ότι παρουσιάζουν έναν πλουραλισμό λειτουργιών που ποικίλουν από τη δραστηριοποίηση της ατομικής συμμετοχής, την ανταλλαγή πληροφοριών, ως την σύνδεση διαμαρτυριών που υπό διαφορετικές συνθήκες θα έμεναν απομονωμένες. Τα όρια αυτών των δικτύων αλλάζουν σε σχέση με τις αλλαγές στις πολιτιστικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται, αλλά και με τα συστήματα αξιών. Αλλά, μέσα σε αυτά τα, έστω και μεταλλασσόμενα όρια, τα συστήματα

⁵¹ ό.π., σελ. 31, 48

⁵² ό.π., σελ. 31, 48

⁵³ ό.π., σελ. 23

αξιών επεξεργάζονται κι ενισχύονται, τρέφοντας το αίσθημα της ηθικής υποχρέωσης για συμμετοχή στις δραστηριότητες των κινημάτων τόσο από την πλευρά των ακτιβιστών όσο κι αυτών που πρόσκεινται φιλικά σε αυτά.

Καθορίζοντας τα κοινωνικά κινήματα με όρους αλληλοσυνδεόμενων δικτύων, δηλαδή με όρους ανταλλαγών και συνδέσεων μεταξύ ατόμων κι οργανισμών, προκύπτουν τρία βασικά προβλήματα: α) καθορισμός των ορίων των κινημάτων /δικτύων, β) ορισμός των θεμάτων που διαπραγματεύονται τα δίκτυα, γ) προσδιορισμός των συνδέσεων μεταξύ τους. Αναφορικά με το πρώτο, σημαντικό ρόλο παίζει η συλλογική ταυτότητα στην μορφοποίηση του δικτύου των κοινωνικών κινημάτων. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη μιας τέτοιας ταυτότητας, τα δίκτυα των κινημάτων μπορούν εσωτερικά να διασπαστούν. Επομένως, τα όριά τους δεν είναι ξεκάθαρα. Αλλά και στα επόμενα δυο προβλήματα δεν μπορεί να δοθεί σαφής απάντηση, καθώς υπάρχουν πολλά είδη συνδέσεων μέσα σε κάθε κίνημα μεταξύ οργανισμών κοινωνικών κινημάτων κι ακτιβιστών. Εξαιτίας της άστατης φύσης των δικτύων των κινημάτων, η συμμετοχή μπορεί να αλλάζει αρκετά γρήγορα.⁵⁴

Παρόλη τη ρευστότητα που επικρατεί σε σχέση με τα δίκτυα των νέων κοινωνικών κινημάτων, το γεγονός του διεθνισμού τους παραμένει ακλόνητο. Ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα διεθνικών κινημάτων είναι αυτά που εκφράζουν την αντίθεσή τους στην παγκοσμιοποίηση. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ως τα μέσα της δεκαετίας του '90 αγρότες από πολλά μέρη του κόσμου διαμαρτύρονται ενάντια στην GATT και σταδιακά δημιουργείται ένα διεθνές κίνημα το οποίο ασκεί έντονη κριτική στην έλλειψη δημοκρατικότητας κάποιων υπερεθνικών οργανισμών που σχετίζονται με τη γεωργία, στους όρους κάτω από τους οποίους η γεωργία συμπεριλήφθη στις συμφωνίες για το ελεύθερο εμπόριο και στο πώς οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές και η εκβιομηχάνιση της καλλιέργειας, απειλούσαν τις ζωές των ανθρώπων, τη υγεία, την βιολογική ποικιλομορφία και τις φυσικές πηγές. Οι διαμαρτυρίες των καλλιεργητών σε τοπικό επίπεδο σε συνδυασμό με τις διαμαρτυρίες διεθνικού χαρακτήρα άνησαν ιδιαιτέρως σε περιοχές όπου οι στρατηγικές των κυβερνήσεων είχαν τεράστιες επιπτώσεις σε τοπικό επίπεδο.⁵⁵ Αυτό, δηλαδή, που συμβαίνει με τα κινήματα αυτά είναι ότι αντιπροσωπεύουν την «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω», μια φράση που αναφέρεται στην παγκόσμια κοινωνία των πολιτών η οποία συνδέει υπερεθνικές κοινωνικές δυνάμεις που ενθαρρύνονται από περιβαντολογικές ανησυχίες, ανθρώπινα δικαιώματα και δημιουργεί ένα όραμα για μια ανθρώπινη κοινότητα που είναι βασισμένη στην ενότητα των διαφορετικών πολιτισμών

⁵⁴ Mario Diani and Ron Eyerman, *Studying Collective Action*, σελ. 14

⁵⁵ *Annu. Rev. Anthropol.*, ό.π., σελ. 304

και που επιδιώκει να τερματίσει τα φαινόμενα της φτώχειας, της καταπίεσης και της βίας. Στρέφεται με ιδιαίτερο μένος ενάντια στην «παγκοσμιοποίηση από τα πάνω» που αντιπροσωπεύει τις κυβερνήσεις των κρατών που, μέσα στις συνθήκες παγκοσμιοποίησης υποχρεούνται να προβούν σε συγκεκριμένες ρυθμίσεις αδιαφορώντας για τις επιπτώσεις τους στις ζωές των ανθρώπων.

Τα νέα κοινωνικά κινήματα, λοιπόν, υφίστανται αλλαγές και παρουσιάζουν νέους τρόπους ανάπτυξης, όπως π.χ εντεινόμενο υπερεθνικό ακτιβισμό, καθώς επίσης κι αναζωπύρωση διαφόρων ειδών αγώνων ενάντια στην ανισότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση των υπερεθνικών δικτύων που δεν έχουν καμία σχέση με συνασπισμούς, με κινήματα, με την κοινωνία των πολιτών, λόγω του τρόπου οργάνωσής τους και κυρίως λόγω της χρήσης μιας πολύ συγκεκριμένης πολιτικής που περιλαμβάνει την πληροφόρηση, τον συμβολισμό και την επιρροή. Χρησιμοποιούν την ιδέα του δικτύου που δυναμικά περιλαμβάνει κοινωνικά κινήματα, ΜΚΟ, κυβερνητικούς οργανισμούς, αλλά και μέσα ενημέρωσης και νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας και της πληροφορίας.⁵⁶

Η χρήση των νέων τεχνολογιών της επικοινωνίας, ιδιαίτερα του ίντερνετ, από τα νέα κοινωνικά κινήματα μπορεί να θεωρηθεί ως διπλή απάντηση στον πληροφοριακό καπιταλισμό και στον νεοφιλελευθερισμό. Αρχικά, η ενσωμάτωση του ίντερνετ σε έναν ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό αγώνα ενάντια στη διεθνοποίηση του κεφαλαίου μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ένας ριζοσπαστικός-δημοκρατικός αγώνας ενάντια στην παγκοσμιοποίηση που έχει λάβει παγκόσμιες διαστάσεις. Οι στόχοι του κινήματος είναι παγκόσμιοι, ενώ την ίδια στιγμή καταδεικνύεται η σημαντικότητα των τοπικών αγώνων, όχι μόνο γι' αυτούς που βρίσκονται στις περιοχές αυτές, αλλά και για εκείνους που μπορούν να διδαχτούν από τους αγώνες αυτούς. Έπειτα, η χρήση των νέων επικοινωνιακών τεχνικών προσφέρει στα νέα κοινωνικά κινήματα την δυνατότητα δημοκρατικής επικοινωνίας, όπου η ιεραρχία για την πρόσβαση στα ΜΜΕ ανατρέπεται κι ο ανταγωνισμός μεταξύ «έγκυρων» κι αντιδεοντολογικών ειδήσεων ξαναβρίσκει την ισορροπία του.⁵⁷

Το πιο γνωστό παράδειγμα της ριζοσπαστικής χρήσης του ίντερνετ είναι αυτό των Ζαπατίστας, που θεωρήθηκε από πολλούς σχολιαστές εναλλακτικών μέσων ενημέρωσης και από κοινωνικούς επιστήμονες ως το «ριζοσπαστικό ιδανικό». Πολλοί έχουν διατυπώσει την άποψη ότι πρόκειται για το πρώτο πληροφοριακό κίνημα ανταρτών. Όμως,

⁵⁶ ό.π., σελ. 305

⁵⁷ Social Movement Studies, Vol.2, No.1, 2003, Chris Atton, *Reshaping Social Movement Media for a New Millennium*, σελ. 4

αυτή η θεώρηση δεν φαίνεται να ευσταθεί, καθώς το πεδίο των αγώνων τους είναι ο πραγματικός κόσμος. Το κίνημα αυτό έχει θέσει αιτήματα ταυτότητας μέσα στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης, καθώς επίσης και οικονομικής αναδιανομής και, όπως προδίδει η ονομασία του, χρησιμοποιεί και ξεσκεπάζει τις ιστορίες των προγόνων του, προκειμένου να ενισχύσει την νομιμότητά του και να οδηγήσει στη διαμόρφωση νέων συλλογικών ταυτοτήτων. Το κίνημα των μεξικανών ανταρτών είναι ένα κίνημα που εναντιώνεται στις νέο- αποικιακές σχέσεις που ορίζουν την εθνική ιστορία του Μεξικού. Όμως, πρόκειται και για ένα νέο κοινωνικό κίνημα το οποίο είναι διεθνικό κι αποδίδει μεγάλη σημασία στην κοινωνία των πολιτών η οποία, αν κινητοποιηθεί σε διεθνές επίπεδο, μπορεί να επιτύχει την επίτευξη των αιτημάτων και των στόχων του. Παρακάτω θα δούμε τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκε το κίνημα, τους στόχους και τις στρατηγικές του, καθώς επίσης και το περιβάλλον μέσα στο οποίο το κίνημα άρχισε να αποκτά συμπαράστατες σε όλο τον κόσμο και να γίνεται ευρέως γνωστό, ενώ παράλληλα στρέφει την προσοχή του στα εναλλακτικά μέσα ενημέρωσης και ιδιαίτερα στο ίντερνετ.

II. B. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΖΑΠΑΤΙΣΤΑΣ

Από τις αρχές του δεκάτου έκτου αιώνα, ύστερα από την «ανακάλυψη» της Αμερικής από τον Κολόμβο, άρχισαν οι επισκέψεις των Ισπανών στο Μεξικό, που τότε εκτεινόταν από τη σημερινή Νικαράγουα ως τις σημερινές νότιες ΗΠΑ. Εκεί ζούσαν επί πολλούς αιώνες διάφορες ινδιάνικες φυλές, Ολμέκοι, Μάγια, Ζαποτέκοι, Αζτέκοι, κι άλλοι που δημιούργησαν πολιτισμό και σημείωσαν τεράστιες προόδους στα μαθηματικά, στην αστρονομία κι άλλες επιστήμες. Οι ευρωπαίοι έμποροι και ταξιδιώτες «συνάντησαν» τις αυτοκρατορίες αυτές και κατάφεραν, συμμαχώντας με τους εχθρούς της καθεμιάς από αυτές κι εκμεταλλευόμενοι τις εσωτερικές τους διαφορές, να τις ανατρέψουν και να σκλαβώσουν τους ανθρώπους τους. Αυτοί χρησιμοποιήθηκαν εκτελώντας καταναγκαστική εργασία είτε σε ορυχεία, αφού το Μεξικό ήταν πλούσιο σε φυσικές πηγές μετάλλων, είτε σε χωράφια ως γεωργοί για την παραγωγή σιταριού, ζαχαροκάλαμου, βαμβακιού κι άλλων καλλιεργήσιμων ειδών που προορίζονταν για εισαγωγή, μέσα στα πλαίσια του εμπορίου με το οποίο ασχολούνταν κυρίως οι Ισπανοί.⁵⁸

⁵⁸ <http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ip/ind.html>, *The indigenous people of Mexico*, 11/01/2001

Το Μεξικό, λοιπόν, αποτέλεσε την αποικία των Ισπανών, το στυλοβάτη της οικονομικής κι εμπορικής τους δραστηριότητας. Κι όπως είναι εύλογο, ο ερχομός και η εγκατάσταση ανθρώπινου εργατικού δυναμικού, απεσταλμένου του ισπανικού θρόνου, και η καθημερινή τους ανάμειξη με τους αυτόχθονες, άλλαξε τη δομή της μεξικανικής κοινωνίας. Δημιουργήθηκαν νέες τάξεις, νέες κοινωνικές ομάδες. Έτσι υπήρχαν όχι μόνο πια οι ντόπιοι ινδιάνοι, αλλά και οι Ισπανοί, καθώς επίσης οι *mestizos* που προέκυψαν από την μίξη των δυο προηγούμενων. Βέβαια, αυτό που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία αυτή και προκάλεσε αναταράξεις ήταν η νομή και κατοχή της γης στη συντριπτική πλειοψηφία των Ισπανών και σε μια μικρή μερίδα των *mestizos*. Οι ιθαγενείς βρέθηκαν έξω από αυτό το «μοίρασμα» της γης και θεώρησαν ότι αντιμετωπίζονταν ως άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας κι ότι υφίσταντο διακρίσεις εις βάρος τους που βασιζόνταν στη φυλετική τους ταυτότητα. Η βίαιη εκμετάλλευση των ιδίων και των εδαφών τους, όπως επίσης και η εμφάνιση κι εξάπλωση θανατηφόρων ασθενειών λόγω κακών βιοτικών συνθηκών, τους οδήγησαν στις εξεγέρσεις.

Οι εξεγέρσεις αυτές των ινδιάνικων πληθυσμών είχαν ως βασικά αιτήματα την παύση της ισπανικής κυριαρχίας και την φυλετική ισότητα που θα εκφραζόταν μέσα από την αναδιανομή της γης. Οι εξεγερμένοι συναντούσαν την αντίθεση της ισπανικής αρχής και ήταν αρκετές οι περιπτώσεις που οι επικεφαλής των κινήσεων αυτών αιχμαλωτίζονταν κι εκτελούνταν. Σταδιακά οι εξεγέρσεις μετατράπηκαν σε αντάρτικες εχθροπραξίες.⁵⁹ Το 1821 ο ηγέτης του αντάρτικου αυτού αγώνα, Vicente Guerrero, ήρθε σε επαφή με τη διοικούσα ισπανική αρχή και διαπραγματεύτηκε το αίτημα αυτοκαθορισμού της αποικίας. Η Ισπανία τελικά αποδέχτηκε την ανεξαρτησία του Μεξικού. Λίγα χρόνια αργότερα έγινε πόλεμος με τις Ηνωμένες Πολιτείες με βασική αιτία την επιδίωξη προσάρτησης περιοχών που συνόρευαν και με τις δυο χώρες, αλλά λόγω στρατιωτικής υπεροχής του αντιπάλου, το Μεξικό ηττήθηκε.

Ωστόσο, ο αναβρασμός στη μεξικανική κοινωνία δεν έπαψε να υφίσταται. Το πρόβλημα της γης εξακολουθούσε να υπάρχει και το νέο Σύνταγμα του 1857 δε μπόρεσε να επιλύσει τα προβλήματα επιβίωσης των ιθαγενών. Το κλίμα επιβαρύνθηκε από τον εμφύλιο πόλεμο που ξέσπασε μεταξύ των φιλελεύθερων και συντηρητικών που διεκδικούσαν την εξουσία. Το 1876 στην εξουσία ανέβηκε ο Porfirio Diaz, όπου και διατηρήθηκε στην θέση του αυτή μέχρι τα πρώτα έτη του 1900. Ακολούθησαν εξεγέρσεις από τη μεριά των κατοίκων ιθαγενών που διαφωνούσαν με την εξουσία. Ο Εμίλιάνο

⁵⁹ <http://flag.backened.net/revolt/mexico/ip/azap.html>, *Mexico: History of struggle*, 11/01/2001

Ζαπάτα, ο πιο διάσημος ηγέτης της μεξικανικής επανάστασης, ανέτρεψε τον δικτάτορα με τη βοήθεια του στρατού που είχε συγκροτήσει. Αυτός κι ο στρατός του (Zapata's Liberation Army), δρώντας στις νότιες περιοχές του Μεξικού, αντιτάχτηκαν στην εξουσία του Francisco Madero και των διαδόχων του κι έφτασαν στο σημείο να συγκρουστούν και να δώσουν μάχες.

Όμως, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά στο έργο και τη δράση του Ζαπάτα είναι το συνέδριο στο Αγουσκαλιέντες, μια πόλη του βόρειου Μεξικού στην οποία, μέσα στον πυρετό της επανάστασης, συγκεντρώθηκαν οι εξεγερμένοι με σκοπό τη συγκρότηση επαναστατικής κυβέρνησης κατόπιν συνομολόγησης συμφωνίας, όπως κι έγινε τελικά από τον Ζαπάτα και τον Πάντσο Βίλα με την κατάληψη της πόλης του Μεξικού.⁶⁰ Εκεί συζητήθηκε και το μέλλον της χώρας και οι επαναστάτες ζήτησαν «γη κι ελευθερία» για τους ανθρώπους της φυλής τους. Για τους ιθαγενείς η μόνη ιδιοκτησία ήταν η γη τους και γι' αυτό έπρεπε όλες αυτές οι εκτάσεις που εκμεταλλεύονταν οι Ισπανοί και οι mestizos να απαλλοτριωθούν, έτσι ώστε οι κάτοικοι του Μεξικού να αποκτήσουν εχίδο (ejido's). Το αίτημα αυτό ήταν και η μεγάλη επιτυχία της επανάστασης, μια και εισήχθηκε σχετικό άρθρο στο μεξικανικό Σύνταγμα του 1917. Επρόκειτο για το άρθρο 27 που προστάτευε το εχίδο και την κοινοτική ιδιοκτησία, περιορίζοντας τη μεγαλοϊδιοκτησία. Η εκμετάλλευσή του γινόταν ατομικά κι ελεγχόταν άμεσα από τους ιθαγενείς. Χάρη στη ρύθμιση αυτή του Συντάγματος άνοιξε ο δρόμος για την αγροτική μεταρρύθμιση και τη αποκατάσταση των εδαφών των ιθαγενών.⁶¹

Ο αγώνας του Ζαπάτα τερματίστηκε το 1919 μαζί με τη ζωή του. Παρά το γεγονός ότι οι σύντροφοί του συνέχιζαν τον αγώνα για «γη κι ελευθερία», οι συντηρητικοί που ανέλαβαν την εξουσία «πάγωσαν» τις διαδικασίες απόδοσης εδαφών στις ινδιάνικες φυλές. Ωστόσο, όταν ανήλθε στην εξουσία ο Lazaro Cardenas τη δεκαετία του '30, το εδαφικό πρόβλημα άρχισε να διευθετείται, καθώς αναγνωρίστηκε το εχίδο ως μορφή κοινωνικής ιδιοκτησίας αναπαλλοτριώτη κι απαράγραπτη, παραχωρήθηκαν τίτλοι συλλογικής κατοχής.⁶²

Η δεκαετία αυτή του '30 ήταν πολύ σημαντική για την πολιτική ζωή της χώρας και κατ' επέκταση για την κοινωνία του Μεξικού. Ένα νέο πολιτικό κόμμα ιδρύθηκε το 1929, το PRI (Θεσμικό Επαναστατικό Κόμμα) που βρέθηκε στην μεξικανική εξουσία εγκαινιάζοντας και θεμελιώνοντας ένα μονοκομματικό σύστημα το οποίο υπερίσχυσε στο

⁶⁰ Μανουέλ Βαθκέθ Μονταλμπάν, *Μάρκος. Η επανάσταση και οι καθρέφτες*, εκδ. Καστανιώτη, 2003, βλ. *Γλωσσάρι των Ζαπατίστας*, σελ. 201

⁶¹ Μανουέλ Βαθκέθ Μονταλμπάν, *ό.π.*, σελ. 202, 209

⁶² *ό.π.*, σελ. 202, 209

πολιτικό σκηνικό της πρώην ισπανικής αποικίας. Υπήρξε έντονη δραστηριότητα από τη μεριά του κόμματος αναφορικά με το ζήτημα των ιθαγενών. Το άρθρο 27 του Συντάγματος για τις εδαφικές εκτάσεις ήταν μια από τις πολιτικές του κράτους, προκειμένου να ενταχθούν οι αυτόχθονες στη μεξικανική κοινωνία. Άλλωστε, γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό ιδρύθηκε το INI (Εθνικό Ιθαγενικό Ινστιτούτο), ένας κυβερνητικός οργανισμός που δρούσε μέσα στα πλαίσια του ιθαγενισμού που ακολουθούσε η επίσημη κρατική εξουσία.⁶³

Όμως, από το '30 κι εξής το επίκεντρο του ενδιαφέροντος αναφορικά με τις κοινωνικές αναταραχές στο Μεξικό, και ιδιαίτερα με τον αναβρασμό στην κοινωνία των ιθαγενών, αποτέλεσε κι αποτελεί ακόμη η περιοχή της Τσιάπας, μιας από τις 31 πολιτείες της χώρας. Παρουσιάζει ποικιλομορφία στο έδαφος: στα νοτιοδυτικά οι γόνιμες εκτάσεις βρέχονται από τον Ειρηνικό ωκεανό, στα ανατολικά βρίσκεται η ζούγκλα της Λακαντόνα, ενώ στο κέντρο βρίσκονται απόκρημνες και βραχώδεις περιοχές. Ήδη από την περίοδο της αποικιοκρατίας οι ιθαγενείς κάτοικοι των νοτιοδυτικών περιοχών απομακρύνθηκαν βίαια από την γη τους εξαιτίας της δημιουργίας και της εξάπλωσης των φυτειών και των κτηνοτροφικών κτημάτων που ανήκαν στους *mestizos*. Οι αυτόχθονες εργάζονταν σε αυτές τις αγροτικές ιδιοκτησίες και στα ράντσα υπό καθεστώς δουλείας. Η σέλβα Λακαντόνα ήταν η περιοχή που αποτέλεσε το καταφύγιό τους από τη σκλαβιά. Εκεί οι νέοι έποικοι άρχισαν να εκμεταλλεύονται τη γη αποψιλώνοντας μεγάλες δασικές εκτάσεις. Με το πέρασμα των χρόνων η γονιμότητα των εδαφών αυτών άρχισε να εξασθενίζει.

Παράλληλα, στις ορεινές εκτάσεις της Τσιάπας τα χωριά των ιθαγενών άρχισαν από τα μέσα του εικοστού αιώνα να αντιμετωπίζουν έντονη κινητική δραστηριότητα. Η «έκρηξη» του πετρελαίου στις γειτονικές μεξικανικές πολιτείες ώθησε πολλούς κατοίκους της περιοχής να οδηγηθούν προς την αμειβόμενη εργασία. Το φαινόμενο αυτό προκάλεσε αρνητικές συνέπειες στην καλλιέργεια των ορεινών εδαφών της Τσιάπας. Όταν το Μεξικό υπέστη μεγάλη οικονομική κρίση στη δεκαετία του '80, οι ιθαγενείς επέστρεψαν μαζικά κι ανανέωσαν τις καλλιεργητικές μεθόδους μέσω της μοντέρνας τεχνολογίας (πετρελαιοκίνητα οχήματα, λιπάσματα), καθώς επίσης και μέσω της ζήτησης εργατικού δυναμικού. Αυτοί οι οποίοι συσσώρευσαν περισσότερο κεφάλαιο κατά τη διάρκεια τη πετρελαϊκής άνθησης μπόρεσαν να ελέγξουν ολοκληρωτικά την αγροτική καλλιέργεια δανείζοντας, ενοικιάζοντας γη, κτλ. Έχοντας τέτοιες δραστηριότητες, ανελίχτηκαν στην αρχηγία της τοπικής εξουσίας των χωριών τους, ελέγχοντας πολιτικά, διοικητικά και

⁶³ ό.π., σελ. 209,210,216

οικονομικά θέματα Ονομάστηκαν κασίκες (caciques), δηλαδή αρχηγοί των ινδιάνικων χωριών.⁶⁴

Οι αλλαγές που συνέβησαν στον τομέα της αγροτικής καλλιέργειας στις ορεινές εκτάσεις της πολιτείας κατά το '80 κι εξής (παρακμή της εναλλασσόμενης καλλιέργειας, χρήση λιπασμάτων αντί για αγρανάπαυση), όπως επίσης και η δυναμική εμφάνιση μιας νέας κοινωνικής ομάδας, των caciques, που έχαιραν της υποστήριξης της επίσημης κρατικής εξουσίας και που ήλεγχαν την καλλιέργεια της γης, είχαν ως συνέπεια την εμπορευματοποίηση της αγροκαλλιέργειας. Οι ντόπιοι πληθυσμοί δεν είχαν πλέον κανένα δικαίωμα επί της γης που τους εξασφάλιζε τα προς το ζην κι αναγκάζονταν είτε να εργαστούν στις αγροτικές εκτάσεις των νέων ιδιοκτητών της γης είτε να μεταναστεύσουν από τις κοινότητές τους προς εύρεση εργασίας σε άλλες περιοχές της χώρας, κυρίως στις πόλεις, είτε να αποσυρθούν κι αυτοί στα εδάφη της ζούγκλας της Λακαντόνα. Ωστόσο, αρκετές ήταν οι περιπτώσεις βίαιης απομάκρυνσης ιθαγενών από τον τόπο διαμονής τους, επειδή εξέφραζαν την έντονη δυσαρέσκειά τους κι αντιστέκονταν στην οικονομική, θρησκευτική και πολιτική κυριαρχία των τοπικών αρχόντων.⁶⁵

Οι αντιφρονούντες των τοπικών αρχόντων που είχαν τα ηνία της εξουσίας των ορεινών περιοχών του Μεξικού βρήκαν, λοιπόν, καταφύγιο στις δασώδεις εκτάσεις της σέλβας Λακαντόνα και προστέθηκαν στους πρώτους εποίκους που εμφανίστηκαν στην συγκεκριμένη περιοχή κατά την δεκαετία του '30. Εκεί συγκεντρώθηκε ένα μεγάλο ποσοστό ιθαγενών αγροτών οι οποίοι προχώρησαν στη συγκρότηση μιας οργάνωσης που περιελάμβανε echido και μικρούς κλήρους και δραστηριοποιούνταν σε θέματα οικονομίας, πολιτικής και κοινοτικής ζωής. Όμως, το κράτος το οποίο άρχισε να διαπιστώνει το ενδεχόμενο μιας πιθανής εξέγερσης, έστειλε στην περιοχή στρατεύματα. Σταδιακά άρχισαν να εμφανίζονται στην περιοχή και διάφορες παραστρατιωτικές ομάδες που υποβοηθούνταν από τους ιδιοκτήτες των τεράστιων εκτάσεων γης, οι οποίοι αποσκοπούσαν στην φύλαξη των εδαφών τους από τους δυσαρεστημένους κι εκτοπισμένους ιθαγενείς. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στη δημιουργία το 1983 ενός πυρήνα ανταρτοπόλεμου στη ζούγκλα της Τσιάπας από την πλευρά των αντιφρονούντων ιθαγενών. Η ένοπλη αυτή ομάδα επικαλέστηκε το όνομα του Ζαπάτα, συγκρότησε στρατό, τον EZLN (Zapatista Army of National Liberation) και θεώρησε εαυτή την

⁶⁴ Ο κασίκε είναι ο αρχηγός ινδιάνικου χωριού που ασκεί καταχρηστική εξουσία όσον αφορά στα πολιτικά, οικονομικά και διοικητικά θέματα. Το πρόσωπο αυτό παραμένει ως μορφή που συμβολίζει το μεξικανικό πολιτικό σύστημα, όπου αφθονούν οι άγριοι κασίκες οι οποίοι διατηρούν τον έλεγχο με την βία. ό.π., σελ. 210

⁶⁵ ό.π., σελ. 214

συνέχεια του αγώνα του ενάντια στην μεγάλη ιδιοκτησία και στο PRI που άφηνε τους ινδιάνικους πληθυσμούς μακριά από τη γη τους.⁶⁶ Τα χρόνια που ακολούθησαν όλο και περισσότεροι ιθαγενείς προσηλυτίστηκαν, ενώ η μεξικανική κυβέρνηση σε μια προσπάθεια ελέγχου του αντάρτικου στρατού έστειλε ακόμη περισσότερους στρατιώτες στην περιοχή.

Το 1992 η κυβέρνηση του Σαλίνας, τους προέδρου του Μεξικού, προχώρησε στην τροποποίηση του άρθρου 27, σύμφωνα με την οποία τα εχίδο θα τεμαχίζονταν και θα πωλούνταν. Με αυτόν τον τρόπο η γη μετατράπηκε σε εμπόρευμα, τούτη τη φορά, όμως, καθ' υπαγόρευση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Πλέον, οι μεγάλες αγροτικές βιομηχανίες, τόσο εγχώριες όσο και ξένες, ήλεγχαν μεγάλο αριθμό καλλιεργήσιμων εκτάσεων κι εκμεταλλεύτηκαν τους ιθαγενείς χρησιμοποιώντας τους ως καλλιεργητές. Εκείνοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν ενοίκιο στις εκτάσεις που καλλιεργούσαν κι έτσι η γη ήταν η μοναδική επενδυτική τους εγγύηση απέναντι στις κολοσσιαίες επιχειρήσεις. Συνέπεια τούτου ήταν η κατάσχεση των εδαφών σε περιπτώσεις ανεξόφλητων χρεών και εν συνεχεία η απαλλοτρίωσή τους.⁶⁷

Τα αυξανόμενα ποσοστά φτώχειας στην Τσιάπας και η απώλεια του μοναδικού τρόπου πορισμού των βιοτικών αναγκών των ιθαγενών, της γης τους, προξένησαν την έντονη δυσαρέσκειά τους. Η εικόνα της εξαθλίωσης επιβαρυνόταν ακόμη περισσότερο. Από το 1992 κι εξής η νότια πολιτεία της χώρας άρχισε να υφίσταται απομύζηση των φυσικών της πόρων. Η περιοχή ήταν πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου, αλλά και πρώτων υλών, όπως καφέ, καλαμποκιού, ξυλείας, μελιού, καπνού, ζάχαρης, νερού. Οι βιομηχανίες που ήταν εγκατεστημένες εκεί χρησιμοποίησαν αυτά τα υλικά για την παραγωγή προϊόντων από τα οποία ένα μόνο μικρό μέρος προοριζόταν και παρέμενε για την εγχώρια αγορά, ενώ το μεγαλύτερο μέρος εξαγόταν στις ΗΠΑ και σε χώρες της Ευρώπης. Οι αυτόχθονες διαβίουν κάτω από κακές συνθήκες. Η εξαθλίωσή τους που ξεκίνησε με την απώλεια της γης τους συνεχίστηκε κι επιτάθηκε από την απουσία πόσιμου νερού, ηλεκτρισμού, νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ιατρικού προσωπικού. Έπειτα, το οδικό δίκτυο ήταν ανύπαρκτο, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού δεν διέθετε μέσο μεταφοράς. Οι κάκιστες βιοτικές συνθήκες επιδρούσαν αρνητικά στην εκπαίδευση των παιδιών, καθώς περίπου το 70% είτε δεν φοιτούσε στο σχολείο είτε το σταματούσε σε μικρή τάξη. Επιπλέον, οι επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον ήταν ιδιαίτερος εμφανείς. Είχαν προκληθεί ανεπανόρθωτες βλάβες στο

⁶⁶ ό.π. σελ. 212

⁶⁷ ό.π., σελ. 202

οικοσύστημα και προκλήθηκε οικολογική καταστροφή.⁶⁸ Μέσα σε όλο αυτό το δυσάρεστο κλίμα στο οποίο υποχρεούνταν να ζήσουν οι ιθαγενείς, άρχισε να γίνεται κοινά συνειδητή η αντίληψη για μια δυναμική κι οργανωμένη διεκδίκηση ενός καλύτερου τρόπου ζωής, αλλά κι αμφισβήτηση του τρόπου διακυβέρνησης της χώρας. Είχε ήδη αρχίσει η αντίστροφη μέτρηση για την εμφάνιση του κινήματος των Ζαπατίστας που άλλαξε τον ρου της ιστορίας του Μεξικού κι έγινε γνωστό σε όλο τον κόσμο με την ιδιότυπη μορφή επανάστασης που διεξήγαγε, κυρίως με τα μέσα και τους τρόπους που χρησιμοποίησε.

Η επίσημη εμφάνιση των Ζαπατίστας πραγματοποιήθηκε στο Σαν Κριστομπάλ ντε las Κάζας, αλλά και σε άλλες μεξικανικές πόλεις, την πρώτη Ιανουαρίου 1994, μια ημερομηνία πολύ σημαντική για το οικονομικό γίνεσθαι της χώρας, αφού από τότε θα συμμετείχε κι επισήμως στο τριμερές σύμφωνο της NAFTA που όριζε τις ζώνες ελεύθερου εμπορίου, στις οποίες θα συμμετείχαν και οι χώρες των ΗΠΑ και του Καναδά. Βασικός στόχος της κίνησης αυτής ήταν να ακουστεί ο λόγος του κινήματος σε όλη την χώρα και να αποσαφηνιστούν οι αιτίες και οι αφορμές της γένεσης του κινήματος, αλλά και να καταφανεί η αντίθεση που είχαν οι ιθαγενείς απέναντι στην μεξικανική κυβέρνηση η οποία ακολουθούσε τις επιταγές της παγκοσμιοποίησης. Όμως, η διάθεση των μεξικανικών ΜΜΕ απέναντι σε αυτό το γεγονός ήταν ιδιαιτέρως αρνητική. Το μοναδικό μέσο ενημέρωσης που πρόσκεινταν φιλικά στους Ζαπατίστας ήταν η εφημερίδα La Jornada η οποία ήταν η μόνη που ασχολήθηκε με αυτούς και παρουσίαζε αυτούσια τα κείμενα, τους λόγους και τις διακηρύξεις των ηγετών του κινήματος, αρχής γενομένης από την «Πρώτη Διακήρυξη της σέλβας Λακαντόνα».

Με την διακήρυξη αυτή οι Ζαπατίστας εξηγούσαν τους λόγους, τις αιτίες και τις αφορμές που τους ώθησαν στην συνέχιση της εξέγερσης του Ζαπάτα: «Είμαστε προϊόν πεντακοσίων χρόνων αγώνων.(...)Δεν έχουμε τίποτα να χάσουμε, απολύτως τίποτα, ούτε στέγη πάνω από τα κεφάλια μας, ούτε γη, ούτε δουλειά, ούτε τροφή, ούτε εκπαίδευση, ούτε δικαίωμα ελεύθερα και δημοκρατικά να επιλέγουμε τους αρχηγούς μας, ούτε ανεξαρτησία από ξένα συμφέροντα και ούτε δικαιοσύνη για μας και τα παιδιά μας. Αλλά λέμε φτάνει πια! Είμαστε οι απόγονοι αυτών που πραγματικά έχτισαν αυτό το έθνος, είμαστε τα εκατομμύρια των αποστερημένων και σας καλούμε να συμμετέχετε στην σταυροφορία μας, την μοναδική εναλλακτική λύση να αποφύγουμε την πείνα ή τον θάνατο!». ⁶⁹ Κηρύχτηκε θάνατος εναντίον του προέδρου Σαλίνας και του μεξικανικού στρατού με αιτήματα, όπως εργασία, γη,

⁶⁸ http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/marcos_se_2_wind.html, *Chiapas: The Southeast in two winds. A storm and a prophecy*, 30/09/22003

⁶⁹ http://flag.blackened.net/revolt/rbr/rbr1_abezln.html, *The EZLN*, 11/01/2001

στέγη, τροφή, υγεία, παιδεία, εθνική ανεξαρτησία, ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη, ειρήνη. Το άρθρο 39 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο ο λαός ήταν αυτός που κατ' ουσία και κατ' αρχήν είχε την εθνική κυριαρχία κι όριζε την εξουσία και είχε το δικαίωμα να αλλάζει ή και να αλλοιώνει την μορφή διακυβέρνησής του, ήταν η παράμετρος στην οποία βασίστηκε ο EZLN για την νομιμοποίηση της εξέγερσής του.⁷⁰

Για τους υπόλοιπους πολίτες του Μεξικού που ενδιαφέρονταν για αντικειμενική και πλήρη πληροφόρηση αναφορικά με το κίνημα των Ζαπατίστας και τις κινητοποιήσεις τους, η αρνητική διάθεση των ΜΜΕ ήταν ένα τεράστιο εμπόδιο και μια δυσμενής κατάσταση που έπρεπε να υπερνικηθεί, έτσι ώστε να παρέχουν συμπαράσταση στους συμπολίτες τους και να σταματήσουν την καταστολή της κυβέρνησης. Το τηλεφώνημα ενός φοιτητή στο δίκτυο του CNN, που βρισκόταν στην χώρα του Μεξικού και που είχε αντιληφθεί την έκρυθμη κατάσταση που άρχιζε να δημιουργείται, αποτέλεσε το εφαλτήριο για την μετάδοση της είδησης της εξέγερσης σε όλο τον κόσμο. Όμως, ήταν ιδιαίτερα εμφανές το γεγονός ότι επρόκειτο για μια μεροληπτική, μη εμπεριστατωμένη και μη πλήρη πληροφόρηση. Έτσι παρέμεναν κλειστές οι πόρτες των μέσων ενημέρωσης κι έγιναν προσπάθειες εύρεσης κάποιων διόδων, μέσω των οποίων θα έβγαιναν στο φως τα αιτήματα του κινήματος. Οι συμπαράστατες του κινήματος, θέλοντας να δώσουν μια ώθηση στο κίνημα, προέβησαν σε μια πολύ απλή, αλλά πολύ επιτυχημένη κίνηση, όπως αποδείχτηκε αργότερα. Πήραν τα κείμενα, τα οποία μεταφέρονταν με την συνοδεία του στρατού των Ζαπατίστας, τα επεξεργάζονταν έτσι ώστε να τους δώσουν την κατάλληλη μορφή και τα έστελναν σε πολλούς δυνητικούς αποδέκτες σε όλο τον κόσμο: σε λίστες του διαδικτύου όπου υπήρχε ενδιαφέρον για την πολιτική και κοινωνική ζωή του Μεξικού, σε ανθρωπιστικές ομάδες που τους απασχολούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, σε δίκτυα ιθαγενών και φεμινιστών. Οι παραλήπτες του υλικού συνέχισαν αυτήν την διαδικασία και ξαναέστελναν τα μηνύματα σε νέους χώρους, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις επιτελούσαν και το έργο της μετάφρασής τους από την ισπανική γλώσσα στην αγγλική.⁷¹ Και, καθώς όλο και πιο πολλοί συμμετείχαν σε αυτήν την διαδικασία, ο αυθορμητισμός αντικαταστάθηκε από την οργάνωση. Με την κατανομή εργασίας μοιράστηκαν οι ευθύνες άντλησης υλικού και τοποθέτησής του σε ένα ξεχωριστό site στο internet που εμπεριέχει πληροφοριακό υλικό γι' αυτούς που ενδιαφέρονται για τους αγώνες των Ζαπατίστας στο Μεξικό. Και, σε αντίθεση με μια εφημερίδα ή ένα περιοδικό που δεν είναι διαθέσιμα

⁷⁰ Μανουέλ Βαθκέθ Μονταλμπάν, *Μάρκος*, ό.π., σελ. 204

⁷¹ <http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/zaps.html>, Harry Cleaver, *The Zapatistas and the Electronic Fabric of Struggle*, 16/12/2002, σελ.10

έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα, το υλικό αυτό είναι μονίμως διαθέσιμο για ανάγνωση και μελέτη. Σταδιακά συγκροτήθηκαν φόρουμ διαλόγου κι ανοιχτών συζητήσεων. Η συμπαράσταση στους Ζαπατίστας αποδείχτηκε κι έμπρακτα. Πραγματοποιήθηκαν πορείες στην Πόλη του Μεξικού, αλλά και στην Νέα Υόρκη, καθώς επίσης και σε άλλες πόλεις του κόσμου. Μοιράστηκαν φυλλάδια, γράφτηκαν άρθρα, καταλήφθηκαν από διαδηλωτές μεξικανικά προξενεία. Η «απάντηση» της μεξικανικής κυβέρνησης στην Πρώτη Διακήρυξη με την κινητοποίηση των στρατευμάτων καταδικάστηκε και τελικά αποφασίστηκε η απόσυρσή τους και ξεκίνησε ο διάλογος ανάμεσα στις αντιτιθέμενες πλευρές με την συμμετοχή εκπροσώπων μη κυβερνητικών οργανισμών.

Καθώς οι μήνες προχωρούσαν υπό καθεστώς ανακωχής, εκδόθηκε η *Δεύτερη Διακήρυξη της Λακαντόνα* (καλοκαίρι του 1994). Σε αυτήν αναγνωριζόταν πως η αναχαίτιση του πολέμου επιτεύχθηκε χάρη στην κινητοποίηση και αναφέρθηκαν τα εξής: *«Η κοινωνία των πολιτών επωμίστηκε το χρέος της προάσπισης της πατρίδας μας. Εκδήλωσε την ασυμφωνία της με την σφαγή... Παρεμπόδισε την αναμέτρηση και κάλεσε σε διάλογο τα αντιτιθέμενα μέρη.»* Βασικό θέμα ήταν η δημοκρατικοποίηση του μεξικανικού πολιτικού συστήματος. Άρχισε να διαφαίνεται η αναζήτηση της πολιτικής οδού για τους Ζαπατίστας, με τον σχηματισμό της *Εθνικής Δημοκρατικής Συνέλευσης* (CND). Κύριος στόχος ήταν η οργάνωση της πολιτικής έκφρασης και η προάσπιση της λαϊκής βούλησης, που θα κατέληγαν στην δημιουργία ενός πολιτικού χώρου ελεύθερου και δημοκρατικού. Κάτω από αυτές τις επαγγελίες συγκλήθηκε «εθνικός διάλογος» σε μια περιοχή της σέλβας, στον οποίο συμμετείχαν χιλιάδες ανθρώπων. Το αίτημα που κυριαρχούσε ήταν η τήρηση της ελευθερίας και της δημοκρατίας στις επικείμενες εθνικές εκλογές του Αυγούστου του 1994. Η CND όφειλε να διαφυλάξει και να απαιτήσει τα στοιχειώδη δικαιώματα των ανθρώπων, δηλαδή των επιλογών τους για την μορφή διακυβέρνησης. Η καταφυγή στον μεγάλο αγώνα θα γινόταν μόνο κι εφόσον η Συνέλευση το έκρινε σκόπιμο.⁷²

Η μεξικανική πολιτική και κοινωνική ζωή της μεξικανικής χώρας διερχόταν κρίση, στην επιφάνεια ανέρχονταν πολλές αποδείξεις και στοιχεία για την φθορά της εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα η ζυγαριά της πολιτικής αντιπαράθεσης έγερνε προς το μέρος των Ζαπατίστας. Το PRI, κερδίζοντας τις εκλογές με κατηγορίες για νοθεία και ψηφοφορία με εκφοβισμό κι αντιμετώπιζοντας τον κίνδυνο κατάρρευσης, ανταπάντησε με στρατιωτική

⁷² Μανουέλ Βαθκέθ, ό.π., σελ. 204

καταστολή στην Τσιάπας. Μέσα στο πολεμικό αυτό κλίμα εκδόθηκε και η *Τρίτη Διακήρυξη της Λακαντόνα*. Σε αυτό το κείμενο ήταν ιδιαίτερα εμφανής η αμφισβήτηση και η δυσaréσκεια απέναντι στο σύστημα του κομματικού κράτους που επικρατούσε στο Μεξικό για εβδομήντα χρόνια. Ο EZLN ανέλαβε μια πρωτοβουλία που εξέφραζε απόλυτα και σαφέστατα τον εθνικό χαρακτήρα του κινήματος. Συγκάλεσε τον σχηματισμό του «Εθνικού Απελευθερωτικού Κινήματος» (MLN) και κάλεσε τον λαό της χώρας να αγωνιστεί με κάθε τρόπο και σε όλα τα επίπεδα για ελευθερία, δικαιοσύνη, δημοκρατία. Η Εθνική Δημοκρατική Κυβέρνηση, επικεφαλής του MLN, θα είχε ως σκοπό «την αποκατάσταση της νομιμότητας, της τάξης, της νομιμοποίησης και της εθνικής κυριαρχίας». Ο αγώνας θα προωθούνταν «για τον σχηματισμό και την εγκαθίδρυση μιας εθνικής κυβέρνησης για την μετάβαση στην δημοκρατία.» Το ήδη βεβαρημένο κλίμα επιφορτιζόταν κι από μια μεγάλης κλίμακας οικονομική κρίση στο Μεξικό. Ο EZLN, υπό αυτές τις συνθήκες, ήρθε αντιμέτωπος με χιλιάδες στρατιώτες της μεξικανικής κυβέρνησης, αλλά και με παραστρατιωτικές ομάδες των Λευκών Φρουρών, εισέβαλε σε πάνω από τριάντα δήμους και τους ανακήρυξε αυτόνομους κι εξεγερμένους.⁷³ Φιλοδοξία του κινήματος ήταν να φανεί η ιθαγενής ουσία των επαναστατημένων πληθυσμών και να εκφραστεί το δικαίωμά τους στην διαφορετικότητα. Δεν επεδίωκαν τον διαχωρισμό τους από την υπόλοιπη μεξικανική κοινωνία, αλλά την ένταξή τους στο νεώτερο Μεξικό.⁷⁴

Τούτο ακριβώς είναι και το ζήτημα που θέτει η προβληματική των Ζαπατίστας αναφορικά με την ιστορική αλλαγή. Δεν πρέπει να γίνεται εις βάρος κάποιου τομέα της κοινωνίας. Η εισαγωγή της χώρας στον Πρώτο Κόσμο προϋποθέτει τον αποκλεισμό κάποιου ή κάποιων κοινωνικών στρωμάτων που δεν ανταποκρίνονται στα κριτήρια της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Έτσι υπάρχουν δυο εναλλακτικές λύσεις, «ή διάρκεια κι αγώνας ή εξαφάνιση και θάνατος».⁷⁵ Το κίνημα των ιθαγενών, επιλέγοντας την πρώτη λύση, αντιστέκεται στην συγκρότηση ενός κόσμου τυποποιήσεων υπό το καθεστώς της παγκοσμιοποίησης. Παράλληλα, αγωνίζεται για να αναγνωριστεί ο χώρος που καταλαμβάνει σχετικά με την οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση του τόπου αυτού.⁷⁶

Τον Αύγουστο του 1995 πραγματοποιήθηκε το «Εθνικό Δημοψήφισμα για την ειρήνη και την δημοκρατία» με την παρουσία ενός περίπου εκατομμυρίου Μεξικανών.

⁷³ ό.π., σελ. 204, 209

⁷⁴ ό.π., σελ. 204-205

⁷⁵ ό.π., σελ. 83

⁷⁶ http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/marcos_one_year.html, *Marcos: A year of the Zapatista government*, 11/01/2001

Αίτημα ήταν η μεταμόρφωση του EZLN σε μια νέα πολιτική δύναμη. Εκφράστηκε η επιθυμία για την διοργάνωση επιτροπών διαλόγου, όπου θα συζητούνταν τα εθνικά προβλήματα. Με την *Τέταρτη Διακήρυξη της Λακαντόνα* συγκλήθηκε το FZLN (*Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο των Ζαπατίστας*), μια ειρηνευτική δύναμη των πολιτών που, στο πλαίσιο των αιτημάτων για ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη, θα οργάνωνε την λύση των συλλογικών προβλημάτων που προέκυψαν από τον διάλογο, δίχως την παρέμβαση των πολιτικών κομμάτων και της κυβέρνησης. Σύμφωνα με το μανιφέστο αυτό, η οργάνωση αυτή «δεν αποτελεί πολιτικό κόμμα και δεν αποβλέπει στην κατάληψη της εξουσίας.» Πλέον, αποτυπωνόταν η πρόταση του κινήματος με παγκοσμιοποιημένο χαρακτήρα, δηλαδή η δημιουργία ενός κόσμου, στον οποίο θα χωρούσαν πολλοί κόσμοι, υπεράνω θρησκείας, γλώσσας και πατρίδας.⁷⁷ Οι διάλογοι πραγματοποιούνταν σε διάφορες περιοχές της Τσιάπας που αποτελούσαν τα πεδία δράσης των Ζαπατίστας κι ονομάστηκαν «νέα Λαγουσκαλιέντες», προς τιμή της περιοχής που συνδέθηκε και ταυτίστηκε με τον αγώνα του Εμίλιο Ζαπάτα. Ο πρόεδρος του Μεξικού, με το επιχείρημα της αποκατάστασης της εθνικής κυριαρχίας διέταξε την σύλληψη των ηγετών του κινήματος. Αλλά, για μια ακόμη φορά, οι διεθνείς κινητοποιήσεις των πολιτών ανάγκασαν την κυβέρνηση να σταματήσει τις εχθροπραξίες κι επέμεναν στην διεξαγωγή διαλόγου. Το Κοινοβούλιο ενέκρινε τον νόμο για τον διάλογο, την ομόνοια και την ειρήνευση στην Τσιάπας. Αποδείχτηκε έτσι κι επιβεβαιώθηκε η ισχύς του λόγου ως του βασικότερου όπλου των Ζαπατίστας.⁷⁸

Ο σκοπός που έθεσε το κίνημα είναι σαφής κι ευδιάκριτος: συγκρότηση ενός πολιτικού χώρου στον οποίο θα συμμετείχε η κοινωνία των πολιτών, αποτελούμενη από ανθρώπους από όλο τον κόσμο, και θα συζητούσε τα πολιτικά οράματα και τα προγράμματα του κινήματος. Η λύση στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν δεν θα ερχόταν, αν περιόριζαν την δράση τους μόνο μέσα στα πλαίσια της μεξικανικής χώρας. Η υπογραφή του συμφώνου της NAFTA αφορούσε σε πρώτο επίπεδο τις τρεις χώρες που συμμετείχαν στις ζώνες ελεύθερου εμπορίου. Όμως, οι διαδικασίες παγκοσμιοποίησης, με την εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης πολιτικής, αφορούσαν και τους υπόλοιπους ιθαγενείς που ήταν διεσπαρμένοι σε όλη την αμερικανική ήπειρο, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο. Σε αντίθεση με άλλα απελευθερωτικά κινήματα που επεδίωκαν απελευθέρωση σε εθνικά πλαίσια, ο EZLN όριζε κι αναγνώριζε τον εχθρό του όχι μόνο στους τοπικούς εξουσιαστές, αλλά στην ιδεολογία και στο σύστημα του παγκόσμιου καπιταλισμού. Ο subcomadante

⁷⁷ Μανουέλ Βαθκέθ, ό.π., σελ. 208

⁷⁸ ό.π., σελ. 206

Marcos, η ηγετική φυσιογνωμία του στρατού των Ζαπατίστας, κάνει λόγο για έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο που στρέφεται ενάντια στην ανθρωπότητα. Επικαλυμμένος με το όνομα «παγκοσμιοποίηση» συντείνει στην διαμόρφωση μιας νέας παγκόσμιας τάξης. Με την τεχνολογική επανάσταση που σημειώθηκε από την εποχή του Ψυχρού πολέμου κι εξής, καθώς και με την χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή, οι οικονομικές αγορές επέβαλαν τους νόμους και τις αρχές τους σε όλο τον πλανήτη. Ακολουθώντας, τα εθνικά κράτη υπέκυψαν στην οικονομική δύναμη της ελεύθερης οικονομικής συναλλαγής.⁷⁹ Αυτό το καθεστώς πολέμου, αποθεώνοντας το χρήμα, κατέστρεψε την ανθρωπότητα κι εξάλειψε την δυνατότητα για ελπίδα κι αξιοπρέπεια. Οι ιθαγενείς, οι νέοι, οι γυναίκες, οι έγχρωμοι, οι ομοφυλόφιλοι, οι μετανάστες, είναι κοινωνικές ομάδες που είναι αποκλεισμένες από την διαμορφούμενη νέα παγκόσμια τάξη και παρουσιάζουν μια ιδιόζουσα κατάσταση: ενώ καθεμιά από αυτές είναι μειονότητα, όλες μαζί μπορούν να αποτελέσουν πλειονότητα.⁸⁰

Από τον Μάιο του 1995 ως και τον Σεπτέμβρη του 1996 έγινε ο πολυπόθητος διάλογος μεταξύ της κυβέρνησης και των Ζαπατίστας στον δήμο του Σαν Αντρές που βρίσκεται στα υψίπεδα της Τσιάπας. Εκεί συνάφθηκαν οι πρώτες συμφωνίες για τα δικαιώματα και την κουλτούρα των ιθαγενών και πιο συγκεκριμένα για την ένταξή τους στο μεξικανικό Σύνταγμα, όπως επίσης και στο δικαίωμά τους στην αυτονομία και στους αυτόχθονές πληθυσμούς. Σχετικά με τα θέματα αυτά αναφερόταν ότι: «*Η Πολιτεία οφείλει να προωθήσει την αναγνώριση του δικαιώματος των ιθαγενών πληθυσμών στην ελεύθερη διάθεση ως συνταγματική εγγύηση που θα ασκηθεί σε ένα συνταγματικό πλαίσιο αυτονομίας, διασφαλίζοντας την εθνική ενότητα. Συνεπώς, θα μπορούν να αποφασίζουν για την μορφή της εσωτερικής τους διακυβέρνησης και τους τρόπους οργάνωσής τους από πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική άποψη.*» Ακόμη, δόθηκαν εγγυήσεις για ενεργά δικαιώματα: «*δικαίωμα στην πολιτισμική διαφοροποίηση, δικαίωμα στην κατοικία, χρήση κι επικαρπία του εδαφικού χώρου.*» Κι ακόμη: «*δικαίωμα στην κοινοτική πολιτική αυτοδιάθεση, στην ανάπτυξη του δικού τους πολιτισμού, στα παραδοσιακά συστήματα παραγωγής.*»⁸¹ Όμως, σύντομα ο EZLN εγκατέλειψε το τραπέζι του διαλόγου, καθώς η κυβέρνηση δεν είχε θέσει ακόμη σε εφαρμογή αυτά που είχε εγγυηθεί. Λόγω του ανεφάρμοστου του συμφωνηθέντων, περίπου χίλιοι Ζαπατίστας προέλασαν στην Πόλη του Μεξικού. Όταν επέστρεφαν στα χωριά τους, αντιμετώπισαν την βία των παραστρατιωτικών ομάδων κι αρκετοί θανατώθηκαν.

⁷⁹ό.π., σελ. 58-59

⁸⁰ <http://www.utexas.edu/students/nave/realidad.html>, 11/01/2001

⁸¹ Μανουέλ Βαθκέθ, ό.π., σελ. 213

Με τον πολλαπλασιασμό της ροής των πληροφοριών, των αναλύσεων και των συζητήσεων, το ενδιαφέρον και η ανάγκη για οργάνωση ήταν όλο και πιο έντονα. Πολλοί παρατηρητές ταξίδεψαν ως το Μεξικό και την ζούγκλα της Λακαντόνα για να μάθουν τι συμβαίνει, αλλά και για να προσφέρουν την βοήθεια και τα αισθήματα αλληλεγγύης τους για τους ιθαγενείς που αντιμετωπίζουν τις ακραίες αντιδράσεις της κυβέρνησης, καθώς μάχονταν για ριζικές αλλαγές στην πολιτική ζωή της χώρας. Σε σύντομο χρονικό διάστημα το κίνημα είχε με το μέρος του έναν μεγάλο αριθμό τόσο απλών ανθρώπων όσο και κινημάτων που μάχονταν με ανάλογο τρόπο και είχαν παρόμοια επιχειρήματα και σταδιακά άρχισε να γίνεται κοινά συνειδητό ότι ο εχθρός είναι συγκεκριμένος κι ότι είναι ένας. Έπρεπε, λοιπόν, με κάποιο τρόπο να βρεθεί η «χρυσή τομή» που θα κατόρθωνε να δημιουργήσει ένα κοινό μέτωπο αντίστασης απέναντι στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης.

Απέναντι στον διεθνή φόβο, λοιπόν, έπρεπε να ανυψωθεί η διεθνής ελπίδα που θα επέτρεπε στην ανθρωπότητα να επιβιώσει. Στην *Πρώτη Διακήρυξη της Ρεαλιδάδ* γίνεται το κάλεσμα των Ζαπατίστας για την «*πρώτη δι- ηπειρωτική συγκέντρωση της ανθρωπότητας και κατά του νεοφιλελευθερισμού*» που θα πραγματοποιηθεί και στις πέντε ηπείρους μεταξύ των μηνών Απριλίου κι Αυγούστου 1996, όπου η οργάνωση της προετοιμασίας θα γίνει μεταξύ των δικτύων αλληλεγγύης των Ζαπατίστας κι ομάδων πολιτών κι αμέσως μετά θα γίνει στην πολιτεία Τσιάπας με την συνεργασία μεταξύ του EZLN και μη κυβερνητικών οργανισμών του Μεξικού. Η ανταπόκριση είναι μεγάλη και χιλιάδες ανθρώπων από όλες τις χώρες του κόσμου συμμετέχουν. Διενεργούνται φόρουμ συζητήσεων με διαφορετικό θέμα συζήτησης όσον αφορά στις όψεις του νεοφιλελευθερισμού, οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές. Ο εχθρός είναι κοινός, άρα ο αγώνας ενάντια του θα είναι αποτελεσματικός, όταν είναι συλλογικός. Και, για να επιτευχθεί αυτή η συλλογικότητα, πρέπει να υπάρχει διαρκής επικοινωνία. Δεδομένης της μεροληπτικής ή διαστρεβλωτικής πληροφόρησης των γεγονότων, πρέπει να δημιουργηθούν ανεξάρτητα κι εναλλακτικά μέσα πληροφόρησης κι αντίστασης. Η αλήθεια, την οποία κρύβει ο τέταρτος παγκόσμιος πόλεμος (που έπεται του τρίτου, του Ψυχρού πολέμου, σύμφωνα με τον Marcos) που απογειώνει το ψέμα, αποτελεί την αναγκαία και ικανή συνθήκη για τον αγώνα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Τα δίκτυα αυτά, έχοντάς την ως βασική τους αρχή, δεν θα λειτουργούν βάσει ενός προσχεδιασμένου πλάνου ενός ηγετικού κέντρου με απώτερο σκοπό την ομογενοποίηση των μερών τους. Αντιθέτως, πρέπει να υπάρχει ισορροπημένη πρόσβαση σε αυτά κι έτσι από το σύνολο των προτάσεων που προκύπτουν, να

υπερισχύσουν οι πιο λογικές, οι πιο ελεύθερες, οι πιο δημοκρατικές και οι πιο ανθρώπινες.⁸² *

Το δίκτυο και η λογική της κοινωνικής αντίστασης

Η επικρατούσα κατάσταση στην Τσιιάπας και η στάση των ιθαγενών απέναντι στη μεξικανική κυβέρνηση και ιδιαίτερα στην οικονομική πολιτική που ακολουθούσε, γνωστοποιήθηκε σε όλη τη μεξικανική κοινωνία, αλλά διαπέρασε και τα σύνορα της χώρας και ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο. Σημαντικό και καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η επικοινωνία μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή, του ίντερνετ, του κυβερνοδιαστήματος και του παγκόσμιου ιστού. Το πρώτο δίκτυο υπολογιστή, που τέθηκε σε λειτουργία το 1969, χρηματοδοτήθηκε από το τμήμα ερευνών του αμύνης των ΗΠΑ. Το ARPANET, όπως είναι η ονομασία του, προέκυψε από μελέτες κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου για τη δυνατότητα λειτουργίας του συστήματος επικοινωνιών των στρατευμάτων της Δύσης σε περίπτωση ενός πυρηνικού πολέμου. Ήταν αρκετά ευέλικτο, είχε πολλαπλές διακλαδώσεις και ήταν γεωγραφικά διασκορπισμένο. Έτσι επιτρεπόταν η ροή πληροφοριών από ένα σημείο σε ένα άλλο μέσω άπειρων πιθανών διόδων. Και αν κάποια από αυτές καταστρεφόταν, οι υπόλοιπες που λειτουργούσαν μετέφεραν το υλικό. Είχε δημιουργηθεί, δηλαδή, ένα είδος ιστού με πολλές διακλαδώσεις. Με την πάροδο του χρόνου και με τη μείωση του κινδύνου του πυρηνικού πολέμου αναπτύχθηκε ακόμη περισσότερο, έτσι ώστε να καλύψει τις επικοινωνιακές ανάγκες των στρατιωτικών και κυβερνητικών ερευνητών που βρίσκονταν σε μεγάλες γεωγραφικές αποστάσεις. Σιγά- σιγά

⁸² ό.π., σελ. 89

*Έχει σημασία να αναφέρουμε ότι η άποψη του κινήματος για την ηγεσία γίνεται ιδιαίτερα φανερή με το σύνθημα που επικρατεί στους κόλπους του κινήματος: το σύνθημα «ηγούμαι υπακούοντας» είναι αυτό που πρέπει μια κυβέρνηση να ακολουθεί. Σύμφωνα με την παράδοση των ιθαγενών μια κοινότητα απένεμε θρησκευτικές και πολιτικές αρμοδιότητες ακολουθώντας ένα σύστημα αξιωμάτων. Αναφορικά με την πολιτική εκπροσώπηση, η Αρχή εκλεγόταν κατά την διάρκεια συνέλευσης και είχε ως έργο της την προάσπιση των συμφερόντων της κοινότητας που εκπροσωπούσε. Διαπνεόταν από μια διάθεση προσφοράς υπηρεσιών απέναντι στους ανθρώπους που την στήριζαν, ενώ στην περίπτωση που θεωρούνταν ότι δεν ανταποκρινόταν στις ευθύνες που είχε αναλάβει, μπορούσε να μετακινηθεί. Αυτός ο τρόπος διακυβέρνησης είχε διατηρηθεί από τις ινδιάνικες φυλές για αιώνες και διατηρήθηκε και στην κοινωνία των Ζαπατίστας. Το CCRI (Clandestine Revolutionary Indigenous Committee), η παράνομη επαναστατική επιτροπή των ιθαγενών, αποτελεί την πολιτική διεύθυνση του EZLN και συγκροτείται από εκπροσώπους των ιθαγενών πληθυσμών. Το CCRI- GC είναι η ανώτερη αρχή του στρατού και συνδυάζει τόσο το CCRI όσο και την γενική διοίκηση που αφορά σε θέματα του στρατού. Οι επικεφαλής των επιτροπών αυτών απομακρύνονται από την θέση τους, όταν δεν λειτουργούν υπέρ του λαού τους, όταν, δηλαδή, δεν «ηγούνται υπακούοντας». Κατ' επέκταση, και η κυβέρνηση, η εκλεγμένη από τον λαό, έχει το χρέος να ενσκήψει στα προβλήματά του και να στοχεύσει στην επίλυσή τους. Ωστόσο, αυτό δεν συνέβη με τους ιθαγενείς της Τσιιάπας κι έτσι οι Ζαπατίστας συνεχίζουν τον αγώνα και την αντίσταση μέχρις ότου «αυτός που ηγείται, να ηγηθεί υπακούοντας». ό.π., σελ. 209 και 215-216

δημιουργήθηκε ένα δίκτυο αποτελούμενο από πολλά κι αλληλοσυνδεόμενα δίκτυα, το Net, που οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των συνδέσεων κι έγινε ακόμη πιο ευέλικτο όσον αφορά στην επικοινωνία για τους χρήστες του, τόσο για το στρατό και την κυβέρνηση όσο και για τους πολίτες.

Το Net, που λειτουργεί σε άμεση εξάρτηση από τους χρήστες του, δεν έχει προκαθορισμένη μορφή και περιεχόμενο. Αυτά διαρκώς αλλάζουν. Τα επιμέρους δίκτυα (networks) χρησιμοποιούνται με διάφορους τρόπους που οι σχεδιαστές τους δεν είχαν σκεφτεί, ενώ παράλληλα δημιουργούνται και νέα.⁸³ Με την συνεχή εξάπλωση της χρήσης του προσωπικού ηλεκτρονικού υπολογιστή σε όλο τον κόσμο, εκείνοι οι οποίοι αποτελούσαν τους «συγγραφείς» του λογισμικού (software) αντιστάθηκαν στην υποταγή τους για χάρη της καπιταλιστικής αγοράς και της εμπορευματοποίησης. Σε αντίθεση με τα ηγετικά στελέχη των εταιρειών στις οποίες απασχολούνταν και που θεωρούσαν ότι το εμπόριο αποτελεί τον κινητήριο μοχλό για την τεχνολογική αλλαγή, πίστευαν και γνώριζαν ότι η αληθινή και ουσιαστική αλλαγή ήταν η δημιουργική φαντασία και η δύναμη αυτών που ήταν αφιερωμένοι στην ανάπτυξη των υπολογιστών σε όλες τις όψεις τους κι ενστερνίζονταν την ελεύθερη διακίνηση ιδεών και την ανταλλαγή απόψεων. Στον κυβερνοχώρο είναι καταφανής αυτή η διάσταση απόψεων. Οι κρατικές και ιδιωτικές εταιρείες αναζητούν τα νέα ηλεκτρονικά όρια που έχουν χαράξει οι «αντιφρονούντες» έτσι ώστε να τα εγκλείσουν και να τα χρησιμοποιήσουν είτε ως μη-προσβάσιμες περιοχές απόρρητων πληροφοριών είτε ως χώρο προορισμένο για εμπορευματοποίηση. Κι όπως συμβαίνει και στον πραγματικό κόσμο, για παράδειγμα η υφαρπαγή της γης από τους ιθαγενείς του Μεξικού που αισθάνονται αποκλεισμένοι κι επαναστατούν έχοντας συγκεκριμένες διεκδικήσεις, έτσι και στο cyberspace οι «άποικοί» του υπερασπίζονται και διεκδικούν τον δικό τους χώρο.⁸⁴

Και, καθώς το Net γίνεται όλο και πιο μεγάλο και σύνθετο, το ίντερνετ συμπεριλαμβάνει πολλούς ανθρώπους με διαφορετικούς στόχους και δραστηριότητες που άλλες φορές συγκλίνουν κι άλλοτε είναι διαμετρικά αντίθετες. Παραδείγματος χάρη, το ARPANET, φτιάχτηκε για πολύ συγκεκριμένους σκοπούς μέσα σε καθεστώς πολέμου, ενώ σήμερα υπάρχουν ομάδες που εκφράζουν τη δυσφορία τους απέναντι στον πόλεμο και υπερασπίζονται την ειρήνη. Υπάρχει, λοιπόν, σε αυτόν το χώρο μεταβλητότητα που μπορεί να επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό, σε σύγκριση με τις παραδοσιακές οργανωτικές μορφές. Στα διάφορα φόρουμ που πραγματοποιούνται on line, μια ρηξικέλευθη άποψη ή

⁸³ Hatty Cleaver, ό.π., σελ. 4

⁸⁴ ό.π., σελ. 9-10

παρέμβαση μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση νέων χώρων συζητήσεων. Επίσης, ομάδες ανθρώπων που διοργάνωναν και συμμετείχαν σε συζητήσεις εκτός του ίντερνετ, όπως κάποιοι ιθαγενείς ή συμπαραστέκοντες στον αγώνα των Ζαπατίστας, χρησιμοποιούν πλέον αυτόν το χώρο για να κεντρίσουν το ενδιαφέρον κι άλλων ανθρώπων ώστε να συμμετάσχουν στον αγώνα τους, καθώς επίσης να αναπτύξουν τις σχέσεις τους με άλλα γκρουπ για μια πιο ομαδοποιημένη συνεργασία. Με αυτό το νέο μέσο επικοινωνίας, ακτιβιστές από διαφορετικά μέρη του κόσμου μπορούν να έρθουν ευκολότερα σε επικοινωνία, να ανταλλάζουν απόψεις, εμπειρίες, να αντλήσουν πληροφορίες και να αναζητήσουν εναλλακτικές τακτικές και στρατηγικές.⁸⁵

Οι Ζαπατίστας αναγνωρίζουν και συνειδητοποιούν τη σημαντικότητα του ίντερνετ και κατά τη διάρκεια της συνάντησης που πραγματοποιείται το καλοκαίρι του 1996, σχολιάζουν την αναγκαιότητα της χρήσης του ως μέσου διασύνδεσης και δημιουργίας ενός δι-ηπειρωτικού δικτύου αγώνα. Παρόλα αυτά δεν αφοσιώνονται και δεν επικεντρώνονται σε αυτό. Οι μοναδικές έμπρακτες ενδείξεις παρουσίας των ιδίων των Ζαπατίστας στο διαδίκτυο είναι κάποιες λίστες και ιστοσελίδες που χειρίζεται ο FZLN, όπως επίσης κι ένας μη-κυβερνητικός οργανισμός του Μεξικού (Enlace Civil) που αποτελεί τον κύριο αγωγό μεταφοράς μηνυμάτων από τις ίδιες τις κοινότητες των Ζαπατίστας.⁸⁶ Τούτος ο χώρος, μέσω της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, μπορεί να αποτελέσει την ενσάρκωση του πολιτικού χώρου στον οποίο προσέρχεται η διεθνής κοινωνία των πολιτών για να κάνει διάλογο. Δεν είναι, όμως, ο μόνος χώρος δράσης τους. Ουδέποτε ήταν στα σχέδια του κινήματος η άσκηση πολιτικής μέσω αυτού. Η διαμαρτυρία στον πραγματικό κόσμο συνεχίζεται κι ενισχύεται μέσα από την οργάνωση της αντίστασης που επιτυγχάνεται μέσα στο κυβερνοδιάστημα.

Στην, μέχρι στιγμής τελευταία, διακήρυξη που συναντάμε στις ιστοσελίδες που είναι αφιερωμένες στο κίνημα των Ζαπατίστας, δηλαδή στην *Πέμπτη Διακήρυξη της Λακαντόνα* τον Ιούλιο του 1998 που αποτέλεσε και την απάντηση στις βιαιοπραγίες του κυβερνητικού στρατού λίγα χρόνια πριν που κόστισαν την ζωή αρκετών ανθρώπων, οι Ζαπατίστας απαιτούν για μια ακόμη φορά την αναγνώριση των δικαιωμάτων των ιθαγενών έπειτα από αλλαγές στο μεξικανικό Σύνταγμα. Συγκαλείται το «*Δημοψήφισμα για την αναγνώριση των δικαιωμάτων των ιθαγενών ενάντια στον εξοντωτικό πόλεμο*» το οποίο πραγματοποιείται το Μάρτιο του 1999 και συγκεντρώνει σχεδόν τρία εκατομμύρια

⁸⁵ ό.π., σελ. 12

⁸⁶ <http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/anti-hellman.html>, Harry Cleaver, *The Virtual and Real Chiapas Network: A review and critique of Judith Adler Hellman's «Real and Virtual Chiapas: Magic Realism and the Left»*, *Socialist Register*, 2000, 16/01/2003, σελ. 4

ψήφους. Το ζητούμενο είναι η πραγματοποίηση των συμφωνιών και τονίζεται ότι «οποιαδήποτε μεταρρύθμιση, που φιλοδοξεί να σπάσει τους ιστορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς αλληλεγγύης μεταξύ των ιθαγενών, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία και αποτελεί απλά αδικία και ιστορική άρνηση.»⁸⁷

Παλεύοντας, λοιπόν, ανάμεσα στο χαρτί και το διαδίκτυο, οι Ζαπατίστας έχουν ξεπεράσει την απομόνωση και το διαχωρισμό και κατάφεραν να ενώσουν τις δυνάμεις και τον αγώνα τους με ανθρώπους κι οργανώσεις σε όλο τον κόσμο. Άλλωστε, αυτός ήταν κι ένας από τους πρωταρχικούς τους σκοπούς, να ακουστεί παντού το μήνυμά τους. Κανείς δεν μπορεί να αναλογιστεί ποια θα ήταν η πορεία τους, αν δεν εκμεταλλεύονταν το ίντερνετ ή, αν δεν είχαν την απαιτούμενη βοήθεια από τα δίκτυα αλληλεγγύης. Τα διαρκώς διευρυνόμενα δίκτυα επικοινωνιών παρέχουν μεγάλο όγκο πληροφοριών για όλα τα είδη αγώνα, όμως η διαθεσιμότητα της πληροφόρησης και το όχημα που οδηγεί στη συνένωση δεν εγγυάται ούτε την δικτύωση ούτε την αποτελεσματικότητα της συλλογικής δραστηριοποίησης. Οι ιθαγενείς του Μεξικού που έχουν ξεσηκωθεί, κατόρθωσαν με τη συνεισφορά άλλων, φιλικά προσκείμενων στον αγώνα τους, να κινούνται όχι μόνο στο χώρο του ίντερνετ, αλλά και στον πραγματικό κόσμο, παλεύοντας για τον ίδιο σκοπό, για την συνέχεια αυτών των νέων μορφών συνεργασίας αλλά και για τον αυτοπροσδιορισμό και για την παρεμπόδιση ενός ηγετικού και μονοπωλιακού ελέγχου.⁸⁸

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο 19^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας των εθνικισμών και της γένεσης των εθνών κρατών. Η εθνικότητα, η εδαφικότητα, η κουλτούρα, η κυριαρχία, η υπηκοότητα, θεωρούνταν έννοιες αλληλένδετες και ταυτόσημες με το εθνικό κράτος. Η κληρονομικότητα έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στην προάσπιση όσο και στην μετάδοση των εννοιών αυτών στις επόμενες γενιές. Όντας μια σχετικά πρόσφατη «κατασκευή», το κράτος υφίστατο, κι εξακολουθεί να υφίσταται, ζυμώσεις, εξελίξεις κι αλλαγές στο εσωτερικό του και στον τρόπο λειτουργίας του, καθώς οι εποχές αλλάζουν και οι συνθήκες μεταβάλλονται. Στην σημερινή εποχή όλα τα κράτη του κόσμου βιώνουν κοσμογονικές αλλαγές, κυριότατα εξαιτίας των διαρκών εξελίξεων που πραγματοποιούνται σε διεθνές επίπεδο. Το «δημιούργημα» του 19^{ου} αιώνα τίθεται σε επαναδιαπραγμάτευση κι επαναπροσδιορισμό κατά τον 20^ο αιώνα, λόγω των διαδικασιών της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Στην

⁸⁷ Μανουέλ Βαθκέθ, ό.π., σελ. 206, 207

⁸⁸ Harry Cleaver, ό.π., σελ. 16

εργασία αυτή εξετάσαμε το φαινόμενο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης σε σχέση με το έθνος- κράτος και ιδιαίτερα σε σχέση με τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του, την αποκλειστική εδαφικότητα, την κυριαρχία και την υπηκοότητα. Είδαμε ότι το σύγχρονο κράτος εξαρτάται σε μεγάλο από τις εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον κι έχει διαμορφωθεί μια νέα γεωγραφία της ισχύος εξαιτίας των γεωπολιτικών στρατηγικών της παγκοσμιοποίησης. Διαπιστώσαμε ότι έχει συντελεστεί μερική απεδαφικοποίηση της εδαφικότητας κι ότι σημαντικές συνιστώσες της εθνικής κυριαρχίας έχουν περάσει στο διεθνικό/ υπερεθνικό επίπεδο διακυβέρνησης. Ωστόσο, το κράτος μέσα σε αυτά τα πλαίσια δεν χάνει τον έλεγχο, αλλά προσαρμόζεται στις νέες κι απαιτούμενες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Επομένως, η κυριαρχία και η εδαφικότητα μπορούν να θεωρηθούν πλέον βασικά χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος.

Με την υπηκοότητα, όμως, δεν φαίνεται να συμβαίνει το ίδιο. Ο θεσμός αυτός δεν μπορεί να συλλάβει τα νέα δεδομένα και καθίσταται προβληματικός κι επαναπροσδιορίζεται. Με την κρίση του κράτους πρόνοιας, που δίκαια πολλοί το θεωρούν ως την πεμπτουςία του έθνους- κράτους, τα δικαιώματα των υπηκόων- πολιτών στην ιατροφαρμακευτική κάλυψη και περίθαλψη, στην δωρεάν εκπαίδευση, στην εργασία, παύουν πλέον να θεωρούνται δεδομένα κι αυτονόητα. Ο όρος «οικονομική υπηκοότητα» ή «οικονομικά δικαιώματα» προκύπτει από την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού του θεσμού κι επιδιώκει να εξηγήσει την σχέση μεταξύ του προσαρμοζόμενου στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης κράτους και των πολιτών του. Η πραγματικότητα, όμως, δείχνει ότι τα δικαιώματα αυτά ανήκουν στους οικονομικούς παράγοντες που δραστηριοποιούνται παγκοσμίως και που, κατά συνέπεια, έχουν μεγαλύτερη ισχύ έναντι των μεμονωμένων κυβερνήσεων. Αυτό είναι ένα αρνητικό στοιχείο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης που έχει προκαλέσει αντιδράσεις που λαμβάνουν την μορφή ακτιβιστικών κινημάτων, τα οποία μάχονται για την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θέτοντας αιτήματα ταυτότητας, αναγνώρισης και σεβασμού των μειονοτικών πληθυσμών κι ομάδων που υπάρχουν σε όλο τον κόσμο.

Την κρίση του κράτους πρόνοιας και την συνακόλουθη κρίση του θεσμού της υπηκοότητας έχουν αντιληφτεί οι Ζαπατίστας οι οποίοι αγωνίζονται για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ιθαγενών της πολιτείας Τσιάπας. Ο Ζαπάτα αγωνίστηκε ενάντια στο αποικιακό καθεστώς του παρελθόντος, επιζητώντας άμεση κι αποτελεσματική λύση στο ζήτημα της αναδιανομής των καλλιεργήσιμων εκτάσεων γης στους ιθαγενικούς πληθυσμούς. Όμως, το πρόβλημα παρέμεινε άλυτο κι επιδεινώθηκε από τις δραματικές εξελίξεις που συνέβησαν τις τελευταίες δεκαετίες στον χώρο της διεθνούς οικονομίας. Οι

Ζαπατίστας, συνεχίζοντας το έργο και την δράση του εμπνευστή τους, εκφράζουν την εναντίωση και την αντίθεσή τους στις νέου τύπου αποικιακές σχέσεις που έχει επισυνάψει η χώρα τους με άλλες χώρες του κόσμου, οι οποίες εντάσσονται στο ευρύτερο κλίμα που ήδη έχει αρχίσει να διαμορφώνεται όσον αφορά στην διεθνή οικονομία και στο παγκόσμιο εμπόριο. Αντιστρατεύονται την ιδεολογία της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, διότι με το σύμφωνο της NAFTA επιδεινώθηκε η θέση των ιθαγενών, οι οποίοι έρχονται τώρα αντιμέτωποι όχι μόνο με την κυβέρνησή τους, αλλά και με ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Οι προσπάθειες του κινήματος να έρθει σε επαφή και διάλογο με την μεξικανική κυβέρνηση δεν είχαν αποτέλεσμα. Ο πρόεδρος της χώρας δεν τους αναγνώρισε, τους θεώρησε παράνομους. Το κίνημα ακολούθησε τακτικές και μεθόδους αναγνώρισης και νομιμοποίησής του, στρέφοντας την προσοχή του και τις προσπάθειές του στην προσέγγιση της μεξικανικής κοινωνίας των πολιτών. Από τότε άρχισε να γίνεται εμφανής στους κόλπους του κινήματος των Ζαπατίστας η ανάγκη για επικοινωνία και διάλογο με τους πολίτες της χώρας. Τα MME της χώρας, όμως, δεν μπόρεσαν να καλύψουν τις ανάγκες και τους στόχους του κινήματος. Το κίνημα ξεπέρασε τα όρια της χώρας του Μεξικού κι άρχισε να γίνεται ευρέως γνωστό σε κάθε μέρος του κόσμου, ιδιαίτερα μέσα από τα εναλλακτικά μέσα και δίκτυα ενημέρωσης που στόχευαν στην όσο το δυνατό αντικειμενικότερη απεικόνιση των γεγονότων που προσπαθούσαν να συγκαλύψουν τα κλασικά μέσα ενημέρωσης.

Η επικοινωνία με τον «έξω κόσμο» βοήθησε τους Ζαπατίστας να καταλάβουν ότι οι ιθαγενείς του Μεξικού δεν είναι οι μόνοι που αντιμετωπίζουν προβλήματα επιβίωσης, αλλά κι αναγνώρισής τους από το κράτος τους. Αποδέχονται το γεγονός ότι ζούμε σε μια εποχή όπου οι εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον προξενούν τεράστιες αλλαγές και ρυθμίσεις στο εσωτερικό των κρατών και στον τρόπο λειτουργίας τους, καθώς και στην μείωση των «υποχρεώσεων» του παραδοσιακού εθνικού κράτους απέναντι στους υπηκόους του. Όμως, σήμερα υπάρχουν συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος, μέσα από την διαδικασία εφαρμογής του διεθνούς καθεστώτος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχει υποστεί μετασχηματισμό. Και, ακριβώς όπως έχει συμβεί με τα νέα νομικά πλαίσια του παγκόσμιου κεφαλαίου, το διεθνές αυτό καθεστώς, στηριζόμενο σε εθνικούς θεσμούς και πρακτικές, αποκτά ισχύ και νομιμότητα. Επομένως, η ένταση μεταξύ της κρατικής κυριαρχίας και των διεθνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια σύγκρουση μεταξύ ενός εσωτερικού κι ενός εξωτερικού πεδίου. Το διεθνές καθεστώς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να λειτουργεί ως ένα βαθμό κι εντός του εθνικού κράτους και να γίνεται αποδεκτό και σεβαστό από αυτό. Η επαφή των

Ζαπατίστας με κοινωνικές ομάδες άλλων εθνικοτήτων που αντιμετώπιζαν ανάλογα προβλήματα περιθωριοποίησης κι αποκλεισμού έκαναν ακόμη πιο επιτακτικό το αίτημά τους για την αποδοχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το κράτος τους. Προβληματίζονται την έννοια της υπηκοότητας, διότι θεωρούν ότι από την γένεση του μεξικανικού κράτους οι ιθαγενείς, αν και είχαν την μεξικανική υπηκοότητα και είχαν το δικαίωμα ψήφου, στην πραγματικότητα αντιμετωπίζονταν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, δίχως δυνατότητα πρόσβασης στις παροχές του κοινωνικού κράτους. Επιδιώκοντας να αντιμετωπίσουν την δυσμενή αυτή κατάσταση προβάλλουν αιτήματα ταυτότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ιθαγενική τους καταγωγή και στο αναφαίρετο δικαίωμά τους να την υπερασπίζονται.

Όμως, πέρα από τις ιδιαίτερες αυτές απόψεις που διατυπώνει σχετικά με τα ζητήματα της ταυτότητας και της υπηκοότητας στην εποχή της διεθνοποιημένης οικονομίας, το νέο κοινωνικό κίνημα των Ζαπατίστας μπορεί να μας προσφέρει πολύτιμο υλικό για την ανάλυση της ιδεολογίας και της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινημάτων. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την μελέτη του συγκεκριμένου κινήματος είναι ότι καταρρίπτονται μερικές από τις βασικές θεωρίες των κοινωνικών επιστημόνων που έκαναν διαχωρισμούς μεταξύ παλιών και νέων κινημάτων, βασιζόμενοι στην διαφορετικότητα των αιτημάτων και στην μετατόπιση από τα αιτήματα πλούτου και οικονομικής αναδιανομής σε ζητήματα ποιότητας ζωής και πολιτισμικών αξιών. Τα αιτήματα που προβάλλουν τα κινήματα δεν φαίνεται να είναι το στοιχείο εκείνο που τα διαφοροποιεί από τα προηγούμενα. Ο διαχωρισμός μεταξύ «παλιών» και «νέων» κοινωνικών κινημάτων που στηρίζεται σε αυτήν την αλλαγή των αξιών προκαλεί μόνο σύγχυση και μας αποπροσανατολίζει από την ουσία. Συνεχίζοντας αυτό το σκεπτικό, θα μπορούσαμε επίσης να πούμε ότι μέσα από το παράδειγμα αυτού του κινήματος αποδομείται και το στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο τα νέα κοινωνικά κινήματα δρουν μόνο σε χώρες του Πρώτου Κόσμου. Λαμβάνοντας, όμως, υπόψη το παράδειγμα του κινήματος του Μεξικού, αναγνωρίζουμε επιπρόσθετα ότι το βασικότερο, το εμφανέστερο και το ειδοποιό χαρακτηριστικό των νέων κοινωνικών κινημάτων είναι ο διεθνισμός τους, δηλαδή η υπέρβαση των συνόρων των χωρών στις οποίες εμφανίζονται αρχικά και η αλληλοδιαπλοκή τους, που πραγματοποιείται μέσω των διαφόρων και ποικίλων δικτύων που λειτουργούν και δραστηριοποιούνται σε διεθνές και υπερεθνικό επίπεδο. Η διεθνική κοινωνία των πολιτών είναι μια έννοια- κλειδί για τα διεθνικά κινήματα, αφού θεωρούν ότι στην εποχή της παγκοσμιοποίησης η κινητοποίηση, η αφύπνιση και η συνοχή αυτής της

κοινωνίας μπορεί να προκαλέσει τις επιθυμητές αλλαγές σε πλανητικό επίπεδο που επιδιώκουν τα διεθνικά κινήματα.

Ο διεθνισμός των νέων κοινωνικών κινήματων εντείνεται και γίνεται πιο αντιληπτός με την χρήση των τεχνολογιών της πληροφόρησης και της επικοινωνίας κι αυτό το βλέπουμε να ισχύει ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, όπου οι νέες τεχνολογίες έχουν εξελιχτεί σε πολύ μεγάλο βαθμό και προσφέρουν πολλές και ποικίλες δυνατότητες επικοινωνίας κι οργάνωσης των μετώπων αντίστασης. Το ίντερνετ αποτελεί το πιο πρόσφατο μέσο που υιοθέτησαν τα κινήματα, το οποίο φαίνεται πως έχει αρχίσει να αλλάζει την πορεία των πραγμάτων όσον αφορά στον διεθνισμό των κινήματων και στον κοινωνικό ακτιβισμό. Οι Ζαπατίστας αποτελούν εδώ το πιο χαρακτηριστικό και ζωντανό παράδειγμα για την διερεύνηση του ρόλου των νέων τεχνολογιών στον διεθνισμό και στον ακτιβισμό των νέων κοινωνικών κινήματων. Το ίντερνετ παρέχει την δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας με ανθρώπους σε όλο τον κόσμο και προσφέρει χώρους ζωντανών διαλόγων μεταξύ ακτιβιστών από διάφορες χώρες του κόσμου, δηλαδή ανθρώπων που δεν έχουν ποτέ συναντηθεί από κοντά, και συντελεί έτσι στην συγκρότηση φαντασιακών κοινοτήτων οι οποίες δεν γνωρίζουν σύνορα και κάνουν τους ανθρώπους να αισθάνονται ότι μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά, αλλά κι αντιλαμβάνονται τον κόσμο με παρόμοιο τρόπο σκέψης. Το ίντερνετ αποτελεί ένα πολύτιμο μεθοδολογικό εργαλείο, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η προβολή του κινήματος και η γνωστοποίηση των αγώνων και των αιτημάτων του. Είναι ένας «χώρος» ο οποίος είναι ευρύτατος και χαοτικός και γι' αυτό δεν μπορεί να ελεγχθεί και να «αστυνομευτεί» άμεσα και αποτελεσματικά κι επομένως παρέχει στα κινήματα τα εχέγγυα για ελεύθερη, δημοκρατική κι αμερόληπτη πληροφόρηση.

Το «φαινομενικά παράδοξο» της περίπτωσης του κινήματος των Ζαπατίστας, οι οποίοι εξακολουθούν να εδρεύουν στην ζούγκλα της Τσιάπας κάτω από κακές βιοτικές συνθήκες και δίχως ρεύμα, κι άρα δίχως δυνατότητα πρόσβασης σε υπολογιστή, ενώ ταυτοχρόνως γίνονται ευρέως γνωστοί λόγω της χρήσης του ίντερνετ, καταδεικνύει σαφέστατα πως το ηλεκτρονικό αυτό μέσο δεν είναι ο αυτοσκοπός για τα κινήματα. Οι Ζαπατίστας ενστερνίζονται την άποψη πως με το ίντερνετ μπορεί να επιτευχθεί η δραστηριοποίηση της κοινωνίας των πολιτών σε διεθνικό επίπεδο, άλλωστε στους λόγους τους διατείνονται ότι η επιθυμία τους για διάλογο έχει γίνει πραγματικότητα, αλλά ισχυρίζονται ότι η κινητοποίηση στον πραγματικό χώρο με την μορφή κινητοποιήσεων και διαμαρτυριών έχει πάρα πολύ μεγάλη αξία και σημασία. Κινούνται ανάμεσα στην εδαφικότητα και στην απεδαφικοποίηση, γίνονται ένα διεθνικό κίνημα, ενώ την ίδια

στιγμή τονίζουν την ιδιαιτερότητα και τη τοπικότητα. Η παγκοσμιοποίηση, έχοντας πρωτίστως την έννοια της γενίκευσης σε παγκόσμιο επίπεδο, δεν τους βρίσκει αντίθετους, αφού ακολουθούν την τακτική της διεθνοποίησης της αντίστασης της κοινωνίας των πολιτών και χρησιμοποιούν ένα ηλεκτρονικό μέσο που θεωρείται αίτιο κι αιτιατό της παγκοσμιοποίησης. Κλείνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι Ζαπατίστας συγκροτούν κι αναπαριστούν ταυτότητες αντίστασης στην νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, στις στρατηγικές της οποίας περικλείεται και μεξικανική ηγεσία, ενώ παράλληλα συνεχίζουν τις προσπάθειές τους για την δημιουργία και την επέκταση δημόσιων χώρων, στους οποίους η διεθνική κοινωνία των πολιτών παίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΤΥΠΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. MARIO DIANI AND RON EYERMAN, *STUDYING COLLECTIVE ACTION*
2. BRUCE ROBBINS, *FEELING GLOBAL. INTERNATIONALISM IN DISTRESS*, NEW YORK UNIVERSITY PRESS
3. ΣΑΣΚΙΑ ΣΑΣΣΕΝ, *ΧΩΡΙΣ ΕΛΕΓΧΟ; Η ΕΘΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ, Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ*, ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2001

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. ANNUAL REVIEW ANTHROPOLOGICAL, 2001, MARK EDELMAN, *SOCIAL MOVEMENTS: CHANGING PARADIGMS AND FORMS OF POLITICS*
2. ANNUAL REVIEW SOCIOLOGICAL, 1997, NELSON A. PICHARDO, *NEW SOCIAL MOVEMENTS: A CRITICAL REVIEW*
3. INFORMATION, COMMUNICATION AND SOCIETY, 2000, MARIO DIANI, *SOCIAL MOVEMENT NETWORKS VIRTUAL AND REAL*
4. SOCIAL AND CULTURAL GEOGRAPHY, VOL.3, NO.1, 2002, CAROLYN GALLAHER AND OLIVER FROEHLING, *NEW WORLD WARRIORS: «NATION» AND «STATE» IN THE POLITICS OF THE ZAPATISTA AND US PATRIOT MOVEMENTS*
5. SOCIAL MOVEMENT STUDIES, VOL.1, NO.1, 2002, GREG MARTIN, *CONCEPTUALIZING CULTURAL POLITICS IN SUBCULTURAL AND SOCIAL STUDIES*
6. SOCIAL MOVEMENT STUDIES, VOL.2, NO.1, 2003, CHRIS ATTON, *RESHAPING SOCIAL MOVEMENT MEDIA FOR A NEW MILLENNIUM*

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. www.actlab.utexas.edu/~zapatistas/
2. <http://flag.blackened.net/revolt/mexico/beginidx.html>

3. <http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/zaps.html>, Harry Cleaver, *the Zapatistas and the electronic Fabric of Struggle*, 16/12/2002
4. <http://www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/anti-hellman.html>, Harry Cleaver, *The Virtual and Real Chiapas Support Networks*, 16/01/2003
5. <http://escape.ca/~viking/Marcos.html>, Subcomandante Marcos, *The Need for Independent Media*, 16/01/2001

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074355

